

DEEL 2. BRONTYPES IN DE POLITIEKE WETENSCHAPPEN EN HUN BEWAARPLAATS

Inleiding

In deel 1 van dit werk werd literatuuronderzoek in de politieke wetenschappen bekeken vanuit een algemeen theoretisch en praktisch oogpunt. In eerste instantie werd aandacht besteed aan het wat, het waarom en het hoe van (kritisch) literatuuronderzoek. Vervolgens kwamen het zoeken naar, het lezen en het integreren van literatuur bij het maken van een politiek-wetenschappelijke probleemstelling aan bod.

In dit deel stellen we scherp op twee dingen. In een eerste hoofdstuk komen de voornaamste brontypes in de politieke wetenschappen aan bod. Waar we eerder wezen op een algemene indeling in het bronnenmateriaal dat voor politicologisch onderzoek nuttig kan zijn, hebben we hier aandacht voor de wetenschappelijke literatuur zelf. Hierbij staat het beoordelen van de verschillende types literatuur voorop.

In een tweede hoofdstuk gaan we na waar al die literatuur bewaard wordt, staan we stil bij de eigenheid van de verschillende bewaarplaatsen en geven we enkele tips mee die het zoeken naar geschikte literatuur moeten helpen vergemakkelijken. Het eigenlijke overzicht van de voornaamste literatuur in de politieke wetenschappen komt dan in een derde deel van dit werk aan bod.

Hoofdstuk 3. Brontypes in de politieke wetenschappen

In het eerste hoofdstuk van deel 1 van dit werk werd al een algemeen onderscheid gemaakt in bronnenmateriaal al naargelang de vorm, de inhoud, de mate van directheid en de mogelijkheid tot bibliografische identificatie van een bron. Met uitzondering van het conventionele karakter van de hieronder opgenomen literatuur komen zowat al die verschillende types hier ook aan bod. Wij beperken ons wel tot documentaire informatie (dit wil zeggen niet-mondelinge) waarbij de nadruk in eerste instantie zal liggen op de gedrukte, literaire bronnen van secundaire en tertiaire aard.

Periodiciteit en mate van wetenschappelijkheid zijn daarbij verdere criteria van onderscheid. Boeken, tijdschriften, kranten en wetgeving kunnen als meest conventionele bronnen worden omschreven. Toch wordt ook regelmatig aandacht besteed aan andere brontypes door verwijzingen naar archieven, jaarrapporten, werkdocumenten, elektronische informatiedragers, catalogi of databanken.

Bij het bespreken van de verschillende brontypes kijken we in eerste instantie naar de specificiteit van het betrokken brontype: over wat gaat het nu precies, welke subtypes kunnen er eventueel in onderscheiden worden en met welke factoren moet je rekening houden als je een bepaald type bron raadpleegt? Het antwoord op die laatste vraag mag je als het belangrijkste voor dit gedeelte beschouwen.

Zoals in het eerste deel al aangehaald laat je je bij het maken van een literatuuronderzoek leiden door het primaat van de wetenschap (eerst wetenschappelijke literatuur, dan pas andere brontypes) en het principe van complementariteit (zowel vormelijk als inhoudelijk diversiteit in het gebruikte bronnenmateriaal proberen te realiseren). De eigenheid van een gegeven brontype heeft een invloed op beide voorwaarden voor een goed literatuuroverzicht. Daarom is het belangrijk er even bij stil te blijven staan.

In de inleiding bij dit deel werd al aangegeven dat we ons hier niet zullen concentreren op de eigenlijke bronnen die onder een bepaald type kunnen worden ondergebracht. Die kan je terugvinden in het derde deel van dit werk. Soms zal er een uitzondering worden gemaakt, voor belangrijke bronnen met een overkoepelend karakter of deze die niet zo eenvoudig onder te brengen zijn bij één van de categorieën die in dat deel gebruikt worden.

Tot slot geldt de bedenking die voor elke indeling opgaat: het perfect thuisbrengen van elk type bron onder één specifieke categorie is niet mogelijk. Soms kan er sprake zijn van overlapping tussen verschillende brontypes.

3.1. Boeken

3.1.1. Omschrijving en beoordeling

Boeken zijn gedrukte documenten, meestal van literaire aard, secundair of tertiair en conventioneel (gemakkelijke bibliografische identificatie). Boeken onderscheiden zich van vergelijkbare bronnen (tijdschriften of kranten) door hun eenmalige verschijningsvorm.

Wel is het mogelijk dat ze in reeks verschijnen of verschillende edities kennen. Voor het maken van een literatuuroverzicht is die laatste opmerking niet onbelangrijk. Als je een boek vindt dat deel uitmaakt van een reeks, zul je in andere delen van die reeks vaak eveneens relevante informatie vinden. Reeksen hebben immers een gemeenschappelijk thema en zijn opgebouwd volgens verdere onderverdelingen (chronologisch, per subthema).

Voor edities geldt uiteraard dat je probeert een zo recent mogelijke versie van het boek te raadplegen. Precies door hun eenmalige verschijningsvorm geraken boeken na verloop van tijd achterhaald. Dat geldt zeker voor het wetenschappelijke bedrijf dat een relatief snelle ontwikkeling kent. Ook bij het opzoeken van feitenmateriaal (historische gebeurtenissen, statistische informatie) moet je rekening houden met een eventuele gedateerdheid van het materiaal. Dat geldt niet alleen voor onderzoek naar de recente periode. Ook bepaalde historische feiten kunnen in het licht van nieuw ontdekt en beschreven bronnenmateriaal anders worden geïnterpreteerd. De publicatiedatum van het boek is in dat geval uiteraard een belangrijke aanwijzing. Titel en inleiding vertellen bovendien vaak meer over de in beschouwing genomen periode.

Zoals aangehaald zijn boeken conventionele literatuur. Dat laat toe je vrij snel een oordeel te vormen over de informatiewaarde van een werk. Voor het beoordelen van het wetenschappelijk karakter van een boek kan je kijken naar de bronkenmerken zelf: bijvoorbeeld de auteur (is het een wetenschapper?), de uitgever (gaat het om een wetenschappelijke uitgeverij?) de flaptekst en de inhoudstafel (wat is het doel en het opzet van het boek; hoe is het opgebouwd?) of

referenties (op welke literatuur baseert de auteur zich?). Daarnaast kan ook de bewaarplaats van een boek je helpen (in wetenschappelijke bibliotheken worden boeken geselecteerd door vakspecialisten en richten ze zich op een doelpubliek van onderzoekers).

Boeken staan als publicatievorm in het wetenschappelijke bedrijf vrij hoog aangeschreven, hoewel dit nu wellicht minder uitgesproken geldt dan vroeger. Vandaag hebben tijdschriften boeken van het hoogste trapje van de wetenschappelijke publicatieladder gestoten. Tijdschriften laten door hun veelvuldige verschijning toe sneller te reageren op wijzigingen in een bepaald vakgebied. Bovendien maken ze een sterke mate van specialisatie mogelijk (een belangrijk criterium in het hedendaagse wetenschappelijke onderzoek). Het voordeel van een boek is dan weer dat het meestal toelaat grondig maar toch niet te gespecialiseerd kennis te nemen van een bepaald onderwerp.

Zelfs als je alleen maar boeken wil raadplegen, valt het toch aan te raden een kijkje te nemen in tijdschriften. Die bevatten vaak recensies waarin specialisten een boek uit hun vakdomein beoordelen. Op die manier wordt je snel de weg gewezen naar bruikbaar bronnenmateriaal.

3.1.2. Van naslagwerk tot monografie

Binnen de ruime categorie van boeken is er uiteraard nog een verdere opdeling mogelijk. Opnieuw is die niet louter vormelijk van belang. Het type boek dat je raadpleegt heeft een grote invloed op de informatie die je erin zal vinden. Omgekeerd geldt ook dat al naargelang de informatie die je zoekt bepaalde types van boeken meer aangewezen zijn.

Een eerste boektype zijn de zogenaamde naslagwerken. Zij worden ook wel eens referentiewerken genoemd. De term suggereert al waar het eigenlijk om gaat. Het zijn (meestal vrij lijvige) boeken die je 'erop na kan slaan' in de eerste plaats om een synthetisch zicht te krijgen op een bepaalde problematiek. Naslagwerken verzamelen de kennis in een bepaald domein²⁵. Syntheses impliceren meestal een combinatie van relatieve volledigheid en oppervlakkigheid. Naslagwerken hebben voor het maken van een literatuuroverzicht dan ook een kaderstellende functie. Je kan er je onderwerp plaatsen in tijd, ruimte of wetenschapsdomein. Dat is erg belangrijk ter oriëntatie.

²⁵ Dat kan breed zijn (bijvoorbeeld een algemene geschiedenis van een groep landen) of toch nog relatief gespecialiseerd (bijvoorbeeld alle politiek-wetenschappelijke publicaties die over het begrip democratie zijn verschenen sinds de jaren 1970).

Wie nog in de verkennende fase van het literatuuronderzoek verkeert, weinig over een bepaald onderwerp weet en een trapsgewijze zoekstrategie hanteert maakt best van dit soort bronnen gebruik. Op een beperkt aantal bladzijden krijg je meestal een vrij helder conceptueel beeld van jouw onderwerp.

Naast oppervlakkigheid is gedateerdheid een veel voorkomend nadeel van naslagwerken. Naslagwerken kijken op een bepaald moment in de (wetenschaps)geschiedenis terug naar zowat alles dat over een bepaald onderwerp en/of periode is verschenen. Een naslagwerk maken vergt dus heel wat inspanning. De meeste naslagwerken zijn ook nogal omvangrijk van aard. Vandaar dat dit soort publicatiepogingen minder frequent wordt ondernomen²⁶.

Wanneer er in deze cursus in deel 3 (overzicht van de voornaamste literatuur) naar boeken zal worden verwezen, zal er in de eerste plaats aandacht besteed worden aan die naslagwerken precies o.w.v. hun omvattend en richtinggevend karakter.

Drie types naslagwerken verdienen bijzondere vermelding. Zo zijn er handboeken die de lezer in een bepaalde discipline trachten in te wijden (zie bijvoorbeeld deel 3, hoofdstuk 5, sectie 5.1.). In handboeken ligt de nadruk op synthese en bevattelijkheid en minder op volledigheid. Bij encyclopedieën helt de balans over in de andere richting. Zij omvatten relatief korte, feitelijke beschrijvingen die vaak geschreven zijn door specialisten in een bepaald domein. Een encyclopedie wil een omvattend zicht geven op een bepaald domein. Meer algemene encyclopedieën (Grote Winkler Prins, Encyclopedia Britannica, e.d.) zijn minder geschikt voor het maken van een wetenschappelijk literatuuroverzicht. Zij zijn zeer breed van opzet en overwegend feitelijk. Zij dienen dus ter achtergrond. Toch zijn er voor het politiek-wetenschappelijke onderzoek ook heel wat goede domeinspecifieke encyclopedieën die bijzonder bruikbaar zijn (zie bijvoorbeeld deel 3, hoofdstuk 5, sectie 5.1.). Woordenboeken geven ten slotte een vertaling en/of verklaring van bepaalde begrippen of concepten. Net als voor encyclopedieën geldt hier dat algemene woordenboeken (Van Daele, Verschueren, e.d.) louter ter achtergrond dienen, er zijn immers uitstekende politicologische vakwoordenboeken (zie hiervoor ook deel 3, hoofdstuk 5, sectie 5.1.).

²⁶ Het werken met edities is ook hier een soms gebruikte oplossing waarvoor dezelfde bedenkingen gelden als hierboven werden gemaakt.

Naast naslagwerken kan men ook nog twee andere boektypes onderscheiden: verzamelwerken en monografieën. Beide behandelen een goed afgebakend onderwerp. Door hun gespecialiseerdheid (t.o.v. naslagwerken) oriënteren of kaderen ze je dus minder. Tegelijkertijd bieden ze een dieptezicht op een bepaalde problematiek en houden ze meer de vinger aan de pols van actuele ontwikkelingen.

Het onderscheid tussen beide boekvormen is gelegen in hun opbouw. Verzamelwerken groeperen bijdragen van verschillende auteurs in één band. Die bijdragen zijn dan in meer of mindere mate met het centrale thema van het boek verbonden. Voor de samenhang van die bijdragen zijn één of meerdere redacteurs of editors verantwoordelijk (meestal vermeld op de kaft van het boek). Zij bepalen het thema, zetten het kader uit (dat je meestal in de inleiding terugvindt), zorgen voor samenhang en trekken conclusies uit de verschillende bijdragen en invalshoeken van de in het verzamelwerk opgenomen bijdragen. Met het maken van een verzamelwerk hoopt men meestal een soort evenwicht te bewaren tussen specialisme (de bijdragen van de verschillende auteurs) en een overkoepelende visie op een bepaald probleem (het redactiewerk). Een inhoudsopgave leert je meestal snel welke bijdragen bruikbaar zijn voor een bepaald literatuuronderzoek. Monografieën worden dan weer volledig geschreven door één of meerdere auteurs. Daaraan komt dus geen extern inhoudelijk redactiewerk aan te pas.

3.1.3. Biografie versus bibliografie

Twee veelgebruikte boektypes in politiek-wetenschappelijk onderzoek verdienen nog even onze aandacht: biografieën en bibliografieën. Hun bijzonder karakter maakt dat ze met de nodige omzichtigheid moeten worden gebruikt bij het maken van een literatuuronderzoek. Precies o.w.v. dat karakter zullen ze veeleer als naslagwerk dan als verzamelwerk of monografie op de markt komen.

a) Biografische werken

Politiek wordt door mensen bedreven en in een democratie voor mensen gemaakt. Bepaalde figuren kunnen een grote impact gehad hebben op politieke gebeurtenissen. Bovendien kan iemands persoonlijke achtergrond mee helpen verklaren waarom hij of zij een bepaald standpunt innam of een bepaald gedrag vertoonde wat uiteraard dan weer een weerslag heeft op het bredere politieke gebeuren. Daarom is het nuttig informatie over deze mensen te kunnen

verzamelen. Wil je je over een specifieke persoon meer diepgaand informeren, dan kan je soms terecht in een gewone biografie (al dan niet geautoriseerd of zelf geschreven). Wil je echter een overzicht krijgen van een bepaalde categorie van personen of veeleer algemene en gestandaardiseerde informatie opzoeken (prosopografie), kan je terecht in biografische naslagwerken.

Een belangrijke bedenking waarmee je rekening moet houden bij het zoeken naar biografische informatie is het feit dat niet elk politiek leven even goed gedocumenteerd is. De moeilijkheidsgraad om over het politieke personeel de nodige informatie te vinden wordt beïnvloed door verschillende factoren zoals de officiële zichtbaarheid van de functie, de belangrijkheid, duur en actualiteit ervan en het soort informatie dat men zoekt.

b) Bibliografische werken

Een bibliografie is een lijst van titels van publicaties. Meestal maken ze deel uit van een boek maar soms verschijnen bibliografieën zelf in boekvorm (of in tijdschriften). Al naargelang hun mate van gespecialiseerdheid, het tijdsbestek waarop ze betrekking hebben of de geografische ruimte die ze beslaan kunnen bibliografieën ons een secundair of tertiair beeld geven van een bepaald onderzoeksonderwerp.

Al naargelang de mate van gespecialiseerdheid spreekt men van een algemene bibliografie of een gespecialiseerde of thematische bibliografie. Een algemene bibliografie vermeldt alle publicaties die in een land over een zekere periode zijn verschenen. Met de vloed publicaties is men dit soort bibliografieën minder nuttig gaan vinden.

Hoewel niet bedoeld als algemene bibliografie, verschijnen jaarlijks nog twee soorten publicaties die men als lopende algemene bibliografieën kan beschouwen. De eerste is een initiatief van de boekhandel. In elk land verschijnt jaarlijks een boek met alle titels (dus ook de stripverhalen en de kookboeken) die in de loop van het voorbije jaar werden uitgegeven. In elk land moet bovendien van elke publicatie een aantal exemplaren naar het Wettelijk Depot gestuurd worden. De lijst van alle ingestuurde werken vormt dan in feite ook een soort algemene bibliografie. Voor België is dit de Belgische Bibliografie.

Een gespecialiseerde of thematische bibliografie is een bibliografie die alleen de titels van de werken uit een bepaald vakgebied weergeeft (bijvoorbeeld alleen politieke of historische studies). Die kan je op verschillende manieren raadplegen. Zo kan je o.m. thematisch proberen de lijsten van het wettelijk depot na te gaan of nagaan wat in alle tijdschriften binnen een bepaald vakgebied is verschenen.

Zowel in de algemene als in de gespecialiseerde bibliografieën wordt een onderscheid gemaakt tussen retrospectieve en lopende bibliografieën. Het verschil ligt in het feit dat een retrospectieve bibliografie een eenmalige onderneming is (meestal in boekvorm) terwijl een lopende elk jaar of soms zelfs verschillende malen per jaar verschijnt (meestal in een tijdschrift uit het vakgebied). De normale regel is dus dat men voor zijn vakgebied eerst de laatst verschenen retrospectieve bibliografie raadpleegt en dan verder gaat tot nu met de lopende.

Een laatste indeling is gebaseerd op de geografische omschrijving. Er zijn bibliografieën die alleen de titels vermelden die betrekking hebben op een bepaalde regio, een bepaalde provincie of zelfs een bepaalde gemeente. Deze geografisch beperkte bibliografieën zijn meestal algemene bibliografieën en/of historische bibliografieën.

Met de opkomst van de ICT bestaat de tendens om bibliografieën minder vaak onder gedrukte vorm te laten verschijnen, zeker onder de vorm van boeken. De informatiedrager wordt steeds vaker elektronisch. Die tendens is ingegeven door verschillende factoren zoals o.m. de kostprijs van het drukken, het actueel houden van de gegevens of de snelheid en de grote diversiteit waarmee elektronische informatiedragers kunnen geraadpleegd worden. Vooral voor bibliografieën zijn elektronische informatiedragers uitermate geschikte instrumenten omdat zij over het algemeen een grote opslagcapaciteit hebben en het zoeken - door de mogelijkheden die de elektronica biedt - vergemakkelijkt wordt. Zeker wanneer ze op het internet beschikbaar zijn, bieden elektronische bibliografieën een grote meerwaarde en aanvulling op hun gedrukte tegenhangers.

Via de Universiteit Gent zijn verschillende uitstekende en wetenschappelijk verantwoorde elektronische bibliografieën beschikbaar. Het valt ten zeerste aan te raden deze te raadplegen bij het maken van een literatuuroverzicht. Thematische en/of chronologische zoekfuncties maken het mogelijk een vrij volledig overzicht te krijgen van de literatuur die over een bepaald onderwerp is verschenen. Een aantal bijkomende hulpmiddelen (verdere mogelijkheid tot verfijning van

zoekopdrachten, korte samenvatting of zelfs volledige beschikbaarheid van de opgesomde titels en publicaties) versterkt de kracht van dit soort bibliografieën nog eens (zie deel 2, hoofdstuk 4, sectie 4.3.).

3.2. Tijdschriften

3.2.1. Omschrijving en beoordeling

Tijdschriften lijken eigenlijk vrij goed op boeken. Ook hier gaat het om gedrukte, literaire, secundaire of tertiaire en conventionele literatuur. Het verschil met boeken zit in de periodiciteit van dit brontype. Tijdschriften verschijnen op regelmatige basis. Met de mate van wetenschappelijkheid van tijdschriften (zie hieronder) neemt de frequentie van verschijning echter af. Kwalitatieve wetenschappelijke tijdschriften verschijnen meestal slechts enkele keren per jaar.

Vergelijkbaar met verzamelwerken hebben tijdschriften een redactie die waakt over de inhoudelijke lijn en die verantwoordelijk is voor de samenstelling van het tijdschrift. De hoofdredacteur staat aan de leiding van dat redactieteam.

Meestal bundelen tijdschriften bijdragen van verschillende auteurs. Die bijdragen hoeven niet noodzakelijk sterk samen te hangen. Soms is dat wel het geval. Bijdragen zijn dan gecentreerd rond een bepaald thema (zogenaamde themanummers of special issues). Vaak gaat het echter om afzonderlijke bijdragen die als gemeenschappelijk kenmerk hebben dat ze in brede zin beantwoorden aan de politieke en/of wetenschappelijke doelstellingen en vereisten van het tijdschrift. De meeste tijdschriften maken de combinatie van zulke themanummers en losse nummers. Hoe eng het onderwerpsveld van een tijdschrift wordt afgebakend en welke publicatievoorwaarden het oplegt varieert.

Naast dat onderscheid al naargelang van de overeenkomst in thematiek, verschillen tijdschriften ook op het vlak van de vormelijke diversiteit van hun bijdragen. Zo hebben heel wat tijdschriften een 'redactioneel' waarin één of meerdere redactieleden een thema inleiden of een overzicht geven van de bijdragen die in het nummer staan. Zo'n redactioneel kan ook interessant zijn om de algemene inhoudelijke lijn en afbakening van het tijdschrift te leren kennen. Daarnaast is er in sommige tijdschriften ook ruimte voorzien voor opiniërende bijdragen, overzichten van bepaalde

ontwikkelingen (bijvoorbeeld theoretische of bibliografische overzichten) binnen een bepaald vakgebied of worden er boeken en andere publicaties die binnen het vakgebied verschenen, besproken en bediscussieerd.

In het huidige wetenschappelijke bedrijf kent men aan tijdschriftartikels zoals gezegd een vrij hoge waarde toe. De onderzoeker die een vollediger of breder perspectief wil krijgen op een bepaald thema doet er in de politieke wetenschappen echter goed aan zich niet te beperken tot tijdschriftartikels maar deze ook aan te vullen met ander bronnenmateriaal. Anders ontstaat wellicht een te fragmentair beeld op een bepaalde problematiek.

Om te weten of er bruikbare informatie staat in tijdschriften kan je uiteraard in de eerste plaats de inhoudstafel ervan raadplegen. Dat is vooral aangewezen bij meer actuele onderwerpen of tijdschriften. Heel wat tijdschriften (zeker de wetenschappelijke) publiceren ook regelmatig een index. Daarin kan je meestal zoeken op auteur, onderwerp of titel naar welke publicaties in het tijdschrift verschenen. Indexen worden meestal jaarlijks opgemaakt en gepubliceerd. Soms hebben zij een cumulatief karakter: ze indexereren dan alle artikels die tot het moment van publicatie van de index ooit in het tijdschrift verschenen.

Met de opkomst van elektronische informatiedragers zijn er verschillende alternatieven voor het vaak tijdrovende doorploegen van indexen. Heel wat bibliografische of full-text databanken en/of catalogi bieden middelen om tijdschriften te doorzoeken op relevante publicaties. Indexen blijven echter belangrijk voor het doorzoeken van niet-Angelsaksische publicaties (bijvoorbeeld in het Nederlands of het Frans) of om bijdragen te vinden die vrij recent in een bepaald tijdschrift verschenen. Vandaag bestaat de tendens om tijdschriften naast een gedrukte versie ook (gedeeltelijk) elektronisch ter beschikking te stellen. Sommige tijdschriften verschijnen zelfs enkel online. Meer uitgesproken dan bij boeken vervaagt hier de grens tussen gedrukte en niet-gedrukte bronnen.

Bij het gebruik van tijdschriften is ten slotte enige voorzichtigheid aangewezen. Zij bundelen meestal relatief korte artikels. Zeker in vergelijking met hele boeken die aan een bepaald onderwerp zijn gewijd, is er dus minder ruimte voor een uitgebreide bewijsvoering, duiding of breder perspectief. Tijdschriftartikels zijn dus minder breedvoerig maar meestal sterker gespecialiseerd dan boeken (zeker de politiek-wetenschappelijke). In een bepaald deeldomein zijn het vaak de accuraatste (wetenschappelijke) bronnen.

3.2.2. Van politiek-wetenschappelijk tot informatief

Net als bij boeken is de omschrijving tijdschriften erg omvattend. Ook hier kan er een onderscheid gemaakt worden tussen verschillende tijdschrifttypes, wat een invloed heeft op de gevonden informatie en de zoektocht naar relevante informatie kan sturen. Achtereenvolgens worden politiek-wetenschappelijke, politieke of opiniërende en algemene of informerende tijdschriften toegelicht.

a) Politiek-wetenschappelijke tijdschriften

Politiek-wetenschappelijke tijdschriften willen op een wetenschappelijke manier naar politieke fenomenen kijken. Daartoe moet aan een aantal voorwaarden op het vlak van literatuurgebruik en –verwijzing worden voldaan en moet de manier waarop de gegevens worden verzameld en verwerkt (methodologie) om tot bepaalde conclusies te komen aan bepaalde kwaliteitscriteria voldoen. De toegevoegde waarde die bepaalde onderzoeken hebben t.a.v. al bestaande wetenschappelijke kennis is een belangrijk evaluatiecriterium voor de opname van een artikel in een dergelijk tijdschrift (cumulatief).

Bijdragen in dit soort tijdschriften beogen immers in de eerste plaats het wetenschappelijke debat rond een bepaald thema te voeden. Zij moeten bijdragen tot de ‘scientific body of knowledge’. In theorie gaan ze wel over politiek en politieke processen maar doen ze zelf niet aan politiek (zowel niet wat het uitgangspunt als het einddoel betreft).

Ook bij dit soort tijdschriften is volledige waardevrijheid echter een illusie. Heel wat paradigma’s die in het wetenschappelijke onderzoek worden gebruikt hebben ook een normatief kantje (al was het maar omdat ook de wetenschapper vanuit bepaalde veronderstellingen of vanuit een bepaalde achtergrond vertrekt en deze in het geval van de politieke wetenschapper precies betrekking hebben op de gezaghebbende inrichting van de maatschappij). Toch is het duidelijk dat in vergelijking met politieke of opiniërende tijdschriften (waar de balans meer doorhelt naar het normatieve en maatschappijoriënterende doel) politiek-wetenschappelijke tijdschriften meer de nadruk leggen op het belang van de methode in het verzamelen en beoordelen van gegevens (replicatie, falsificatie, validiteit, e.d.). De redactie bestaat hier meestal uit (internationale) wetenschappers.

Eén van de manieren waarop men het wetenschappelijk karakter van de politiek-wetenschappelijke tijdschriften wil garanderen, heeft te maken met de beoordeling van de artikels die ter publicatie worden voorgelegd. Daarbij maakt men gebruik van het zogenaamde systeem van *peer review*. Dat wil zeggen dat specialisten in een bepaald vakgebied elkaars artikels beoordelen. Dat gebeurt anoniem zodat persoonlijke banden of wederzijdse afhankelijkheden in regel geen rol kunnen spelen.

Politiek-wetenschappelijke tijdschriften kunnen gerangschikt worden volgens bepaalde geldende kwaliteitsnormen. De tijdschriften die aan de hoogste normen voldoen, krijgen het label A1. Die hebben zonder uitzondering een peer review systeem met internationale specialisten. Daarnaast moeten ze aan nog heel wat bijkomende vereisten voldoen (aantal keer dat ze in andere publicaties geciteerd worden, impact op hun vakgebied, e.d.).

Voor de politieke wetenschappen kan men dit soort tijdschriften terugvinden in de *Social Sciences Citation Index* (o.m. via *Web of Science* – website raadpleegbaar via de bibliotheeksite van de UGent). Daar kan je aan de hand van verdere verfijning van je zoekopdracht de toppublicaties rond een bepaald onderwerp terugvinden. Heel wat van deze toptijdschriften zijn bovendien online raadpleegbaar (soms met uitzondering van de recentste jaargangen). Anders vind je wel referenties van bepaalde artikels terug. Vaak worden daar ook zogenaamde abstracts aan toegevoegd. Dat zijn korte samenvattingen van de voornaamste onderzoeksvragen, data en methode en soms ook de belangrijkste conclusies van het gerapporteerde onderzoek. Op die manier krijg je snel zicht op de relevantie van het artikel voor het onderzoek naar een gegeven onderwerp.

Dit soort toptijdschriften is erg gespecialiseerd. Dat heeft als voordeel dat je er zeer gedetailleerde en grondig onderbouwde benaderingen vindt van bepaalde politieke fenomenen. De bijdragen voldoen aan hoge kwaliteitsnormen en zouden volgens actuele en wetenschappelijk relevante theorie en methoden moeten worden opgesteld. Dergelijke specialisatie heeft ook nadelen. De publicatienormen liggen er erg hoog. Dat betekent dat het met de huidige stand van de (politieke) wetenschap moeilijk is er bijdragen in terug te vinden die niet en/of comparatief (d.w.z. landenvergelijkend of minstens geen gevalstudies) zijn, geen langere tijdsperiode beslaan of niet empirisch zijn onderbouwd (met concrete data i.p.v. eerder beschouwend en theoretiserend). In dat laatste geval ligt de nadruk ook sterk op falsifieerbare hypothesen (cf. de toetsende benadering en vraagtypes).

Aangezien die vaak maar geformuleerd en getest kunnen worden voor heel specifieke politieke fenomenen en theorieën en de nadruk in dit soort publicaties bijkomend ligt op het methodologische is het resultaat van de samenloop van die factoren dat de artikels in dit soort tijdschriften heel gespecialiseerd, fragmentair, abstract en dus moeilijk toegankelijk zijn. Zelfs als politieke wetenschapper moet men al vrij goed thuis zijn in bepaalde deeldomeinen van het onderzoek om dit soort artikels ten volle te kunnen vatten. Bovendien is het verband tussen het wetenschappelijke en het maatschappelijke debat er veeleer beperkt. Sommigen ervaren dat voor de politieke wetenschap als een tekortkoming. Zij wordt juist door die maatschappij gefinancierd en heeft haar als primair onderzoeksvoorwerp. Daarom bepleiten die critici het bestaan van een nauwere band tussen beide debatten.

Naast deze internationale tijdschriften zijn er ook tegenhangers die niet in de SSCI zijn opgenomen (A2) en nationale tijdschriften met (A3) en zonder het systeem van peer review (A4).

b) Politieke of opiniërende tijdschriften

Andere tijdschriften hebben dan weer een ander uitgangspunt en einddoel. Zij vertrekken duidelijk vanuit een maatschappijoriëntatie. Dat zijn politieke of opiniërende tijdschriften. Ze willen meehelpen een bepaald wereldbeeld, bepaalde waarden of daarvan afgeleide normen te realiseren. Zij zijn dus 'normatief'. Een strikt onderscheid tussen politieke en opiniërende tijdschriften is er niet. Vaak kent men het eerste label veeleer toe aan tijdschriften die vrij duidelijk met een specifieke ideologie, zuil of partij verbonden zijn. Opiniërende tijdschriften zijn dan wat breder. Ook zij hebben een normatieve inslag maar zijn niet zo gemakkelijk thuis te brengen onder één (partij)politieke noemer.

Als politieke wetenschapper is het belangrijk zich daar bij het raadplegen van dit soort tijdschriften van bewust te zijn. Politieke tijdschriften interpreteren feiten vanuit een normerend kader of schrijven voor hoe een toestand zou moeten zijn. Politiek-wetenschappelijke tijdschriften interpreteren feiten en hun onderlinge relaties wetenschappelijk (wat zegt het methodisch verzamelde feitenmateriaal in het licht van de al geaccumuleerde wetenschappelijke kennis) en zeggen iets over hoe de toestand is. Dat betekent echter niet dat politieke of opiniërende tijdschriften niet bruikbaar zijn om aan politiek-wetenschappelijk onderzoek te doen.

Dat houdt enerzijds verband met de kwaliteit van de bijdragen. Aangezien het om gedrukte bijdragen gaat die in deze vorm verschijnen, hebben zij een ander doel dan bijvoorbeeld televisie-

uitzendingen, toespraken of verkiezingspropaganda. De meeste van deze tijdschriften richten zich op het 'maatschappelijk debat'. Om dat debat in deze vorm te kunnen voeren, heb je goed onderbouwde argumenten en correct weergegeven bronnen en informatie nodig. Wel gaat men uiteindelijk een stap verder met dat brongebruik en die argumentatie. Men leidt er immers uit af hoe de maatschappij er vanuit een bepaalde invalshoek zou moeten uitzien.

Anderzijds zijn politieke en opiniërende tijdschriften voor politieke wetenschappers ook interessant om een beeld te krijgen van (de evolutie in) het denken van een bepaalde ideologie. De betrokken tijdschriften weerspiegelen dan de ideeënleer van een bepaalde school in algemene zin maar ook m.b.t. bepaalde thema's waarover men aan onderzoek wil doen. Aan dit soort tijdschriften participeren politici en andere beleidsmakers (kabinetsmedewerkers, ambtenaren,...) met wisselende intensiteit. Vaak ontstonden dit soort publicaties binnen bepaalde zuilen. Vooral de studiediensten van politieke partijen of maatschappelijke organisaties lieten zich in dat verband niet onbetuigd. Over het algemeen kan men stellen dat de kwaliteit van de meeste van deze politieke tijdschriften goed te noemen is. Dat geldt zeker voor deze die in deel 3 worden vermeld.

c) Algemene of informerende tijdschriften

Een laatste type tijdschriften is algemener van aard. Hier staat het informeren van de lezer voorop. Zij geven een overzicht van feiten, gebeurtenissen of evoluties die zich in de actualiteit voordoen. Dat de nadruk ligt op informeren betekent niet dat er geen ruimte kan zijn voor opiniëring en duiding. Over het algemeen is dat laatste echter ondergeschikt aan de primaire doelstelling van deze tijdschriften om een feitelijk relaas m.b.t. een bepaald onderwerp te brengen.

Hoewel dit soort tijdschriften dieper graaft dan kranten is hun insteek toch vrij ruim en werken ze (binnen een commerciële omgeving) voor een relatief breed publiek. Dat betekent dat ze meestal aandacht besteden aan een zeer ruim aantal maatschappelijk relevante thema's (dus niet alleen politiek). Ze bevatten korte artikels (zeker in vergelijking met de andere tijdschriften) die in een toegankelijk en aantrekkelijk taalgebruik zijn geschreven. Om die reden lijken ze op het eerste zicht erg verleidelijk als basis voor het maken van een literatuuroverzicht.

Bij het opstellen van een wetenschappelijk literatuuronderzoek past enige terughoudendheid bij het gebruik van deze bronnen. Ze zijn zeker bruikbaar: ze graven dieper dan andere massamedia, ze publiceren over het algemeen goed onderbouwde artikels en bieden voor heel wat

onderwerpen een venster op de wereld. Precies o.w.v. hun specifieke doelstellingen en –publiek is het echter raadzaam ze vooral als feitelijke achtergrond te beschouwen bij het maken van een literatuuroverzicht. Dit soort bronnen kan ook dienst doen wanneer informatie voor andere tijdschrifttypes ontbreekt, bijvoorbeeld wanneer een zeer actueel onderwerp wordt behandeld. Vaak zul je in politiek-wetenschappelijk onderzoek ook vaststellen dat dit soort tijdschriften als empirische bron wordt gebruikt. Men gaat dan bijvoorbeeld na of en hoe een bepaald onderwerp weerklank vindt in de media. Het volstaat echter niet ervan uit te gaan dat men door het louter raadplegen van dit soort tijdschriften een eigen werkstuk wetenschappelijk kan onderbouwen. Bij sommige studenten bestaat die neiging o.w.v. het gemak waarmee dit soort informatie kan worden gevonden en de directe toegankelijkheid en herkenbaarheid van de aangehaalde inhoud.

3.3. Kranten

3.3.1. Omschrijving en beoordeling

Kranten delen de voornaamste bronkenmerken van boeken en tijdschriften. Ook hier is het de periodiciteit die voor verscheidenheid zorgt. Kranten verschijnen namelijk dagelijks. Vormelijk en inhoudelijk lijken ze nog het meest op de algemene en informerende tijdschriften die hierboven werden beschreven (een aantal van de onderstaande bedenkingen gelden dan ook voor algemene en informerende tijdschriften). Dat is hoegenaamd niet zonder gevolg voor de waarde en beoordeling van de informatie die erin verschijnt en komt in de eerste plaats tot uiting in de vanzelfsprekende actualiteit van dagbladen.

Die hoge actualiteitswaarde heeft voor politieke wetenschappers als voordeel dat informatie over een bepaald onderwerp voor heel recente periodes (of gegeven tijdsperiodes in het verleden) op een heel regelmatige basis beschikbaar is. Juist door die actualiteitsgerichtheid kunnen echter ook vertekeningen of specifieke voorstellingswijzen ontstaan zoals een gebrek aan perspectief (de korte termijn overheerst, zowel in het licht van voorbije gebeurtenissen als naar betekenis voor de toekomst), de sterke nadruk op het unieke karakter van bepaalde gebeurtenissen of de onduidelijke status van de beschikbare informatie (betrouwbaar, veranderlijk?).

De eigenheid van kranten komt ten tweede tot uiting in wat men hun ‘narratieve codering’ zou kunnen noemen. Kranten (en de media in het algemeen) zijn noch een louter objectief doorgeefluik van informatie uit de samenleving noch de perfecte afspiegeling ervan. Dat is een

klassieke vaststelling uit de communicatiewetenschappen. Kranten pikken signalen al dan niet op uit de samenleving, besluiten sommige daarvan een forum te geven en maken daartussen nog eens een rangschikking naar prioriteiten aan de hand van de middelen die hen eigen zijn.

Kranten selecteren informatie in de eerste plaats op haar nieuws waarde. Aan de hand van de hulpmiddelen waarover zij beschikken (marktonderzoeken, contacten in de samenleving tot het aanvoelen, ervaren of oordelen door de redactie), wordt die status al dan niet aan bepaalde informatie toegekend. Die informatie wordt bovendien 'verpakt'. Dat geldt niet enkel voor de inhoud ervan (meestal kort en bondig, in een aantrekkelijk taalgebruik en veeleer gericht op persoonlijke dan op structurele berichtgeving). De narratieve codering waarmee dit soort informatie tot ons komt wordt evengoed beïnvloed door meer vormelijke kenmerken (foto's bij het artikel, de gebruikte lay-out). Het 'verhaal' dat men in de pers leest over bepaalde gebeurtenissen of feiten is dus niet neutraal.

Kranten hebben een eigen informatieverzamelings- en rapportagelogica. Ze maken bijvoorbeeld veelvuldig gebruik van interviews met gezagsdragers, experts of de man in de straat. Zeker voor die twee eerste groepen krijgen interviews dan wel het aanzijn van objectiviteit maar in feite gaat het om de (wellicht onderbouwde) subjectieve mening van de geïnterviewde, hoe kritisch de interviewer ook moge zijn en vaak ondanks de mogelijkheid tot tegenspraak die door het verzamelen van andere meningen en feiten wordt geboden. Dat is uiteraard geen punt binnen het referentiekader van de krant maar mag niet zonder meer naar wetenschappelijk onderzoek worden vertaald.

Kranten kunnen voor politieke wetenschappers echter ook een bijzondere meerwaarde bieden. Zij gelden niet alleen als bron van inhoudelijke achtergrondinformatie maar kunnen ook o.w.v. hun vormeigenheid bestudeerd worden. Welke politieke feiten of processen hebben nieuws waarde? Hoe wordt daarover bericht (duur, ruimte, benadering, ...)? Is er sprake van verschillen in die politieke berichtgeving? Welke factoren kunnen dat eventueel mee helpen verklaren? Politieke wetenschappers zijn nogal sterk geneigd om zich hiervoor op de geschreven media zoals kranten te richten. Het toenemende belang van de audiovisuele media maar ook van andere gegevensdragers (internet, usb-stick, enz.) mag echter zeker niet verwaarloosd worden (zie hiervoor verder sectie 3.4).

Bij het maken van een literatuuroverzicht is het aangewezen je niet te zeer te laten leiden door kranten. De redenen hiervoor komen erg goed overeen met deze die voor algemene en informerende tijdschriften opgaan. Als kranten toch worden gebruikt, dan liefst als achtergrond en ter aanvulling van eventueel ontbrekende literatuur. Maak ook in de eerste plaats gebruik van kwaliteitskranten met een landelijk karakter²⁷.

3.3.2. Evoluties in het krantenlandschap

De bovenstaande vaststellingen hebben hun geldingskracht behouden doorheen de geschiedenis van het krantenlandschap. Toch is dat laatste ook in evolutie. Zeker in de periode na de Tweede Wereldoorlog heeft het krantenlandschap een vrij grondige metamorfose ondergaan (De Bens & Raeymaeckers, 2007).

Dat komt ten eerste tot uiting in de wijzigingen in hun redactionele lijn die de meeste kranten hebben ondergaan. De redactionele lijn van de krant kan een invloed hebben op de selectie en voorstellingswijze in de berichtgeving. De meeste kranten hebben bepaalde bredere strategische doelstellingen of kaders die hen richten in hun berichtgeving. Vroeger waren die vaak politiek bepaald of verzuild. Heel wat kranten waren in zekere mate verbonden met bepaalde politieke families. Zij trachten de ideologische lijn daarvan minstens te bewaren in hun berichtgeving zonet te versterken (door bepaalde politici of standpunten meer of minder aan bod te laten komen, door feiten extra in de verf te zetten of juist te verzwijgen, door bepaalde standpunten in maatschappelijke kwesties in te nemen, e.d.).

Mede onder invloed van bredere maatschappelijke processen (ontzuiling, individualisering, e.d.) is dat gepolitiseerde karakter van de pers echter afgenomen (ook al wordt hen misschien wat paradoxaal juist vandaag een grote invloed op de politiek toegedicht). Vandaag overheersen meer commerciële overwegingen. Toch hebben de meeste kranten hun oude redactionele lijn niet volledig losgelaten. In de meer informatieve artikels zal je die minder snel of duidelijk terugvinden. In de duidende of opiniërende bijdragen is die wat meer aanwezig. Wel is het zo dat die lijn niet langer noodzakelijk samenvalt met één specifieke politieke familie of dat alle journalisten van dat orgaan er een gelijkaardig standpunt op nahouden. De pers kan dan ook nog zelden als een pure spreekbuis van een bepaald ideologisch perspectief worden beschouwd.

²⁷ Uiteraard is het – omwille van de eigenheid van de bestudeerde problematiek – wel mogelijk dat kranten of meer specifiek hun populaire en regionale varianten een aanzienlijk deel van de geraadpleegde literatuur voor hun rekening nemen.

De eerder aangehaalde commerciële overwegingen die vandaag de dag het krantenlandschap domineren interageren echter met die oude redactionele lijnen en scheppen nieuwe richtkaders voor de producenten van deze persorganen (uitgevers, journalisten of vormgevers). Zij maken dat kranten zich bijvoorbeeld op specifieke segmenten van de consumentenmarkt concentreren. Sommige richten zich op een publiek met (al dan niet gecombineerde) belangstelling voor politiek nieuws, buitenlands nieuws of de klassieke cultuurvormen. Dat zijn de zogenaamde kwaliteitskranten. Andere hebben meer aandacht voor sport, populaire cultuur of gerechtelijk nieuws. Zij worden als populaire kranten omschreven. Dat bepaalt opnieuw de selectie en voorstellingswijze van bepaalde informatie.

Een andere typische vorm van segmentatie in het krantenlandschap heeft betrekking op de geografische focus (en deels ook het doelpubliek) van het betrokken dagblad. Sommige kranten hebben een landelijk blikveld (ze verschijnen over heel het land, kennen een relatief gelijkmatige verspreiding in de verschillende delen van het land en berichten over aangelegenheden op heel het grondgebied). Andere hebben een sterk regionale inslag (meestal verschijnen ze wel over heel het land maar worden ze in specifieke delen ervan gelezen en ligt de nadruk op plaatselijke berichtgeving vanuit een overeenkomstig perspectief). Strikt genomen is heel de Belgische krantenmarkt sterk regionaal getint. Berichten over wat er in andere gemeenschappen of gewesten gebeurt zijn summier of kijken vanuit het perspectief van de eigen regio. Dat laatste geldt meestal ook voor nieuws dat toch op de hele federatie betrekking heeft. Regionaal moet voor wat het krantenlandschap betreft dan ook veeleer begrepen worden als provinciaal.

In het luikje Belgische politiek (Deel 3, hoofdstuk 9) wordt dieper ingegaan op de specifieke ontstaansgeschiedenis, de redactionele lijn en de geografische focus van de Belgische kranten. Deze kranten zijn daar ondergebracht o.w.v. de nadruk die ze leggen op de Belgische actualiteit en het overeenkomstige perspectief waarmee ze naar de rest van de wereld kijken. Uiteraard betekent dit niet dat ze niet wat meer kunnen vertellen over bijvoorbeeld internationale, Derde Wereld of Europese politiek. In de luiken die op deze vakgebieden betrekking hebben, wordt op alternatieven met een bijzondere betekenis voor het betrokken domein gewezen.

Samen met het doordringen van de commerciële logica in het krantenlandschap deden nog andere elementen uit de marktlogica hun intrede in het vroeger zo gepolitiseerde bedrijf. Zo nam ten eerste het aantal titels van zelfstandige dagbladondernemingen af ten voordele van concentratie- en fusiebewegingen. Een beperkt aantal groepen controleert het krantenlandschap.

Dat aantal is overigens kleiner dan dat van het aantal beschikbare titels. Bovendien kunnen deze groepen titels van een zeer verschillende herkomst herbergen (zie het luik Belgische politiek). Deze groepen doen vaak aan 'cross-over' in de media. Dat wil zeggen dat ze zich niet enkel inlaten met het uitgeven van kranten maar vaak ook tijdschriften, radiozenders, televisiestations of internetfora onder hun hoede hebben.

Parallel met de internationalisering van het mediawezen (althans in haar zakelijke kant) hebben ook buitenlandse investeerders participaties in het krantenaanbod van een bepaald land. Kranten halen vandaag de dag ook meer dan vroeger inkomsten uit de reclamesector en zijn sterker dan vroeger afhankelijk van de verkoop van losse nummers.

Tot slot doen er zich ook een aantal evoluties voor in de vormkenmerken en verspreiding van kranteninformatie. Heel wat kranten hebben in de loop van hun geschiedenis wijzigingen aan hun lay-out ondergaan. Velen verschijnen vandaag in tabloidformaat en bieden meer ruimte voor fotomateriaal en andere types van visuele ondersteuning bij de berichtgeving. De meeste persorganen zijn vandaag niet langer enkel in fysieke vorm te verkrijgen. Zowel op eigen initiatief als op dat van anderen worden zij langzaamaan ook gedigitaliseerd. Sommige kranten zijn geheel of gedeeltelijk (meestal tegen betaling) te raadplegen op het internet. In elektronische vorm bieden zij ook heel wat zoekmogelijkheden (bijvoorbeeld hun online archief). Dat er ook databanken bestaan die verschillende persorganen met elkaar verbinden (zoals Gopress), laat toe op een relatief eenvoudige en overzichtelijke wijze toegang te krijgen tot een rijkdom aan bronnenmateriaal.

Deze tendens tot commercialisering (depolitisering, marktsegmentatie, mediaconcentratie, vormelijke aanpassingen, e.d.) heeft een fundamentele invloed op de informatie die in een hedendaagse krant kan worden teruggevonden. In een relatief kort tijdsbestek is het krantenlandschap vrij fundamenteel veranderd.

3.4. Audiovisuele media

3.4.1. Omschrijving en beoordeling

In een rubriek audiovisuele media worden idealiter zowel radio, televisie als online media besproken die bijvoorbeeld informatie ontsluiten via podcasting of streaming video. Als potentiële bron voor politiek-wetenschappelijk onderzoek focussen wij ons vooral op informatieve programma's op televisie en dan voornamelijk de televisiejournals. Politiek (nieuws) is belangrijk voor televisie en de audiovisuele media zijn (op verschillende manieren) ook belangrijk voor de politiek (en voor de politici).

De voornaamste bronkenmerken van audiovisuele media stemmen gedeeltelijk overeen met deze van boeken en tijdschriften. Maar op sommige punten vertonen audiovisuele media ook heel specifieke kenmerken, waarmee bij gebruik rekening moet gehouden worden. De periodiciteit is een van die overeenkomsten. Net zoals bijvoorbeeld kranten dagelijks verschijnen, worden er dagelijks nieuwsuitzendingen uitgezonden of via internet verspreid. Vormelijk en inhoudelijk hanteren audiovisuele media uiteraard een andere 'taal'. Dat heeft vanzelfsprekend gevolgen voor de waarde en de beoordeling van de informatie die wordt verspreid, iets wat onder meer tot uiting komt in de hoge actualiteitswaarde van audiovisuele media.

Het voordeel van die hoge actualiteitswaarde voor politieke wetenschappers is dat informatie over een onderwerp uit een recente periode goed beschikbaar is. Maar net door die actualiteitsgerichtheid (in de concurrentiestrijd tussen de verschillende audiovisuele media moet het nieuws zo snel mogelijk gebracht worden) kunnen er ook vertekeningen ontstaan, zoals een gebrek aan perspectief (de korte termijn overheerst, met als gevolg dat er weinig plaats is voor een situering in het licht van voorbije gebeurtenissen), de sterke nadruk op het unieke karakter van bepaalde gebeurtenissen of de onduidelijke status van de beschikbare informatie (is ze wel betrouwbaar?).

Net zoals bij kranten komt de eigenheid van audiovisuele media ook tot uiting in wat men hun 'narratieve codering' zou kunnen noemen. Audiovisuele media zijn geen louter objectief doorgeefluik van informatie uit de samenleving, noch de perfecte afspiegeling ervan (cf. infra).

Ook audiovisuele media selecteren informatie in de eerste plaats op de nieuws waarde. Omwille van de snelheid inherent aan het medium (bij radio en televisie-uitzendingen en a fortiori bij hun online internetvarianten) geldt dat de informatie op inhoudelijk vlak meestal kort en bondig gecommuniceerd moet kunnen worden. Veel meer dan bij schriftelijke media (kranten en tijdschriften) stelt de narratieve codering vormelijke eisen aan de informatie: zijn er (liefst bewegende) beelden beschikbaar om de inhoud te illustreren? Het 'verhaal' dat over bepaalde gebeurtenissen of feiten wordt gebracht, is dus niet neutraal. Bovendien maken audiovisuele media niet alleen (en meer nog dan bij kranten het geval is) veelvuldig gebruik van interviews met gezagsdragers, experts of de man in de straat, vaak is er geen duidelijke scheiding tussen de naakte feiten en de interpretatie van de journalist.

Het toenemende belang van de audiovisuele media (inclusief internet) kan moeilijk overschat worden en kan voor politieke wetenschappers ook een bijzondere meerwaarde bieden. Niet alleen als bron van inhoudelijke achtergrondinformatie; de audiovisuele media kunnen ook o.w.v. hun vormeigenheid bestudeerd worden. Welke politieke feiten of processen hebben nieuws waarde? Hoe wordt daarover bericht (duur, ruimte, benadering, ...)? Is er sprake van verschillen in die politieke berichtgeving? Welke factoren kunnen dat eventueel mee helpen verklaren?

Wel is het aangewezen om je bij het maken van een bronnenoverzicht niet te beperken tot audiovisuele media (tenzij het onderzoeksoptzet dat rechtvaardigt). Met andere woorden, indien toch audiovisuele media worden gebruikt, dan liefst ter aanvulling van andere bronnen.

3.4.2. Evoluties in het medialandschap

De audiovisuele media waren de laatste 20 jaar onderhevig aan vrij grondige veranderingen (Hooghe, M., De Swert, K. & Walgrave, S., 2007 ; Idem, 2005). Eén van de belangrijkste ontwikkelingen is de commercialisering en in het zog daarvan de evolutie naar infotainment. Daarbij wordt het onderscheid tussen informatieve en entertainmentprogramma's steeds vager, wat gevolgen heeft voor het eventuele gebruik van dit medium als bron voor politiek-wetenschappelijk onderzoek.

Hieronder staan we even stil bij enkele meer algemene ontwikkelingen. In de onderdelen Belgische politiek en Lokale politiek (Deel 3, hoofdstukken 9 en 10) zullen we dan dieper ingaan

op de specifieke ontstaansgeschiedenis, de geografische focus en de ontsluiting van de audiovisuele media op nationaal en regionaal niveau.

Door de commercialisering en de opkomst van infotainment beweren sommigen dat het televisienieuws onvermijdelijk leidt tot kwaliteitsverlies en tot een politiek bestel waarin de verpakking belangrijker is dan de inhoud (de door sommigen gepercipieerde verkleuring van het politieke debat). Volgens anderen zorgt de laagdrempeligheid van het medium ervoor dat bevolkingsgroepen worden bereikt die anders nooit bereikt zouden worden. Dat het bereik van televisie enorm groot is, wordt geïllustreerd door het feit dat dagelijks tussen 800.000 en 1 miljoen mensen afstemmen op zowel het 'het journaal' van VRT als 'het nieuws' van VTM (zie: CIM kijkcijfers, januari 2014 op www.cim.be). Niet alleen het bereik van televisie is massaal, het medium heeft ook een grote impact op de kijkers. Televisie is een zeer toegankelijk (laagdrempelig) medium en is voor veel mensen dan ook de enige bron van politieke en maatschappelijke informatie. Bovendien werkt televisie met behulp van beelden waardoor het op een heel directe en letterlijke manier bijdraagt tot de 'beeldvorming' bij het ruime publiek. Weliswaar blijkt uit onderzoek stevast dat diegenen die de krant lezen over het algemeen beter geïnformeerd zijn dan wie de actualiteit volgt via televisie.

Precies omwille van de impact van televisie(nieuws) bestaat er in veel landen een maatschappelijk debat over de kwaliteit van het televisienieuws. Vaak wordt televisienieuws verweten zich te bezondigen aan sensatiejournalistiek, ernstige thema's systematisch te ontwijken en te veel aandacht te hebben voor rampen en ongevallen. In Vlaanderen komt daar nog bij dat in bepaalde periodes een bitse discussie woedde over de verhouding tussen de openbare en commerciële omroep, waarbij de VRT volgens critici te gemakkelijk zou toegeven aan de vervlakking²⁸. Vaak wordt in de kritiek ook geopperd dat het 'vroeger' beter was. Een objectieve analyse toont echter aan dat het nieuwsaanbod de afgelopen decennia stelselmatig ruimer is geworden.

Het journaal op de Vlaamse televisieomroepen gehoorzaamt in hoge mate aan de traditionele nieuwswaarden, selectie- en presentatietechnieken. Deze duiden op een overbelichting van grote nieuwsfeiten of –verhalen, de oververtegenwoordiging van enkele (voornamelijk politiek-economisch en militair) dominante landen (w.o. de VS en het VK) en hun belangen, de klemtoon op proximitéit (Eurocentrisme, regionalisme) en het gebruik van bepaalde presentatietechnieken

²⁸ Ook al is de discussie over de verhouding tussen de openbare en de commerciële omroep in Vlaanderen deels terug te voeren tot een dispuut rond de inkomsten uit televisiereclame.

zoals domesticatie. Op thematisch vlak vervallen de Vlaamse nieuwsmedia vaak in de oude patronen met een klemtoon op hard nieuws, met name oorlog, rampen en criminaliteit. Dit is deels te verklaren door de dominantie van enkele grote, vooral Westerse nieuwsleveranciers (AP, Reuters, ...) die de markt van de nieuwsgaring en –verspreiding op een commerciële leest schoeien en domineren²⁹. Bovendien worden bepaalde ontwikkelingen soms versterkt door beleidsopties. Zo was domesticatie als middel om het internationale te vertalen naar een nationale of zelfs Vlaamse context het sleutelwoord bij de commerciële omroep na de restyling van 2004. Het achterliggende uitgangspunt daarbij is ‘wat is er van belang voor de Vlaming’. Later volgde de VRT deze trend.

Onderzoek naar de kwaliteit van de nieuwsuitzendingen analyseerde de themadiversiteit als een graadmeter voor kwaliteit. In tegenstelling tot wat men zou verwachten, blijkt daaruit slechts een klein verschil tussen de openbare en de commerciële zender (de themadiversiteit is bij VTM iets minder dan bij VRT). De veronderstelling dat er door toenemende concurrentie en uitgebreidere technische mogelijkheden een evolutie zou zijn naar minder divers en meer door hypes gedreven nieuws wordt niet bevestigd. De hypothese dat structurele en institutionele thema's (sociaal, economisch en gerechtelijk nieuws) moeten wijken wanneer er een dominant nieuwsfeit opduikt wordt dan weer wel bevestigd. Tegelijk met de nieuwshype treedt er dan een versmalling van de nieuwsagenda op.

Belangrijk voor wie audiovisuele media wil gebruiken als bron is dat de inhoudelijke correctheid van de nieuwsitems vrij positief wordt geëvalueerd door de nieuwsbronnen, en dat geldt zowel voor de openbare als voor de commerciële omroep (objectieve fouten komen iets meer voor bij VTM dan bij VRT). De selectie en de volledigheid zijn de meest invloedrijke subjectieve fouten (het weglaten van voor de nieuwsbronnen essentiële informatie en het te kort weergeven van quotes gelden als de meest vastgestelde subjectieve fouten).

Zoals eerder vermeld is één van de klachten dat televisienieuws leidt tot een steeds verdergaande vervlakking van het politieke debat: politici kunnen nauwelijks een gedachte uitwerken wegens de tijdsbeperking. In 2003 mochten (Vlaamse) politici gemiddeld 23 seconden aan het woord komen in een nieuwsitem (op VRT of VTM), opgedeeld in quotes of soundbites van 12 seconden.

²⁹ De recente opkomst van alternatieve vormen van nieuwsgaring en –verspreiding (o.m. via netwerksites, twitter, e.d.) verandert daar voorlopig weinig aan. Hoewel deze nieuwe ontwikkeling veel mogelijkheden biedt, kampt men toch vooral met een gebrek aan betrouwbaarheid en controleerbaarheid, een essentieel gegeven voor professionele nieuwsmakers en a fortiori voor politiek-wetenschappelijk onderzoek.

In vergelijking met het buitenland valt dat nog mee en bovendien doen politici het niet slechter dan heel wat andere actoren in het journaal. Daarnaast moeten we bedenken dat politici ook aan bod komen in andere (al dan niet duidings)programma's. Tevens moeten we dit allemaal plaatsen tegen de achtergrond van een ruimere transformatie van het nieuws en de media in het algemeen. Het journaal van vandaag is in heel wat opzichten beter dan dat van enkele decennia terug, toen er van kritische journalistiek geen sprake was en het nieuws een doorgeefluik was van wat politici wensten mee te delen aan het publiek. Het beoordelen van de manier waarop politiek in de media komt, houdt trouwens meer in dan het tellen van seconden. Maar we mogen de 'bedreigingen' die de soundbite-cultuur in zich draagt ook niet onderschatten. Een argumentatie opbouwen in 20 seconden is niet evident en vaak is een goede oneliner veelzeggender. Politici zijn zich daarvan bewust en passen zich aan de medialogica aan. Dit leidt onmiskenbaar tot een verschraving van het betoog.

Een meer fundamentele bedenking betreft de rol van de journalist en de opkomst van de interpreterende journalistiek. Steeds meer ontbreekt een duidelijke opdeling tussen feiten en interpretatie, iets wat bij de geschreven media veel minder een probleem vormt. Journalisten gaan ook selectief om met tijdsbeperkingen: terwijl politici en andere geïnterviewden het steeds korter moeten uitleggen, zien we tegelijk dat de tijd die de journalist zelf volpraat steeds langer wordt. Ook dit wijst op een veranderende rol van de journalist: van verslaggever die het liefst op de achtergrond blijft tot het steeds meer op de voorgrond treden als een actieve actor in het politieke gebeuren.

Het is duidelijk dat wie voor zijn informatie afhankelijk is van het televisienieuws een zeer vertekend beeld krijgt van hoe de wereld in elkaar zit. Het eerder vermeldde onderzoek toonde een aantal onvolkomenheden aan, aan de manier waarop de werkelijkheid in beeld wordt gebracht door het televisiejournaal: de nadruk ligt op het korte en snelle werk, het eigen dorp of de eigen culturele gemeenschap lijkt belangrijker dan het verre buitenland en bestaande culturele ongelijkheden worden nog eens extra in de verf gezet. Diverse auteurs stellen dat de media nog onvoldoende door hebben dat het karakter van de politieke besluitvorming de afgelopen decennia drastisch is veranderd en dat de politiek zich voor een flink stuk heeft verplaatst.

Eén van de traditionele vaststellingen uit communicatiewetenschappelijk onderzoek van de jaren 1960 wordt versterkt bevestigd: televisienieuws weerspiegelt in sterke mate een aantal duidelijke machtsverschillen in de wereld. De media kunnen bovendien niet om de vaststelling heen dat ze

veel meer doen dan alleen maar ongelijkheden weerspiegelen: ze versterken ze ook. De gemiddelde Vlaming brengt per week ruim 20 uur voor het televisiescherm door, wat maakt dat televisienieuws lang geen vrijblijvende aangelegenheid is. Dat geldt mutatis mutandis ook voor wie van audiovisuele bronnen gebruik wil maken in het kader van politiek-wetenschappelijk onderzoek.

3.5. Bronnen van overheidsinstellingen

3.5.1. Omschrijving en beoordeling

Ook onze overheidsinstellingen publiceren heel wat bronnen die voor de politieke wetenschapper interessant kunnen zijn bij het maken van een literatuurstudie. Omwille van hun officiële karakter ligt de nadruk daarbij vooral op de gedrukte vorm. Periodiciteit en inhoud kunnen echter verschillen. M.b.t. de laatste component zijn overheidsbronnen meestal minder literair. Ze zijn verscheiden in de mate van directheid. Wetgeving, semi-juridische bronnen en cijfermateriaal van overheidswege (zie hieronder) zijn goede voorbeelden van primair en meestal uiterst bruikbaar bronnenmateriaal. Ook voor andere brontypes biedt de overheid echter een schat aan gegevens met een groot nut voor politiek-wetenschappelijk onderzoek.

Bij het gebruik van overheidsbronnen geldt een vormelijke waarschuwing op het vlak van bibliografische identificeerbaarheid. De documenten die overheden produceren zijn in hun diversiteit niet altijd even conventioneel en dus minder gemakkelijk thuis te brengen voor lezers van een literatuuroverzicht. Het is van het grootste belang steeds bij de bronproducerende overheidsinstantie zelf op zoek te gaan naar de informatie (i.p.v. cijfers of wetgeving uit andere bronnen over te nemen) en daarnaar zo correct mogelijk proberen te verwijzen in de eigen referenties.

Tegelijkertijd moet overheidsinformatie ook inhoudelijk met enige omzichtigheid worden benaderd. Aangezien het gaat om bronnen geproduceerd door of verzameld in de context van het overheidsoptreden sluiten zij meestal nauw aan bij een vrij 'officiële lezing' van de feiten. Het is een klassieke vaststelling in het politiek-wetenschappelijk onderzoek dat politieke processen en gebeurtenissen wel voor een deel door hun wettelijk en institutioneel kader worden bepaald maar dat dit laatste geenszins een afdoende verklaring kan bieden voor al die processen of gebeurtenissen (verwijzend naar de klassieke (neo-)institutionalistische vraag 'do institutions

matter?'). Die vaststelling geldt bij uitbreiding voor institutionele en beleidsmatige veranderingen waar vooral politieke besluitvormers graag de nadruk op leggen.

Vaak zijn overheidsbronnen ook enkel indirect van nut in het politiek-wetenschappelijk onderzoek. Dat heeft uiteraard te maken met het feit dat zij aan hun eigen rapportageloga beantwoorden, die niet noodzakelijk overeenkomt met deze van het wetenschappelijk onderzoek (net als bijvoorbeeld het geval is bij kranten of informerende tijdschriften). De onderzoeker kan er dan slechts onrechtstreekse bewijslast aan ontleen of vindt enkel indicaties voor wat hij eigenlijk zou willen onderzoeken.

Dé overheid bestaat bovendien niet (langer). In eigen land is het aantal bronproducerende overheidsinstellingen, o.m. door de voorschrijdende staatsvorming, alvast toegenomen en gediversifieerd. Het vergt enig inzicht in de bevoegdheidsverdeling tussen de verschillende overheidsniveaus of een goede afbakening vooraf om relatief snel de informatie te vinden die men zoekt. Dat geldt overigens niet alleen binnen de Belgische context. Europese en andere internationale instellingen vergrootten eveneens hun impact in het publieke veld.

Vandaag neemt het institutioneel kader in heel wat domeinen de vorm aan van multi-level governance. Het meerlagige slaat dan op de verticale component van de besluitvorming: meer bestuursniveaus zijn betrokken bij de totstandkoming van beslissingen met een publiek bindend karakter. Het netwerkgegeven (governance) verwijst veeleer naar de horizontale component: de verschillende overheidsniveaus betrekken andere dan de klassiek statelijke en institutionele actoren in de besluitvorming (denk aan verzelfstandigde agentschappen, publiek-private samenwerkingsverbanden, verstaatste actoren uit het middenveld, nieuwe vormen van burgerbetrokkenheid, e.d.). Daardoor is het bronnenmateriaal dat op één of andere manier met 'het overheidsoptreden' in verband kan worden gebracht nog uitgebreider en verscheidener dan voorheen.

Zoals steeds geldt ook bij het gebruik van overheidsbronnen het principe van complementariteit. Wanneer zij worden aangevuld met materiaal dat meer duidend en interpreterend is en minder gebonden door een officieel karakter, vormen overheidsbronnen echter vaak onmisbare elementen in de constructie van een politiek-wetenschappelijk verhaal.

De meeste overheidsinstellingen zijn ook toegankelijk via het internet. Zeker meer recente gegevens en bronnen zijn vaak integraal online raadpleegbaar. Uiteraard is het in dat geval belangrijk te controleren of de betrokken informatie daadwerkelijk en rechtstreeks van de website van de overheidsinstelling zelf afkomstig is.

3.5.2. Van wetgeving tot sociale boekhouding met publiek karakter

Overheden produceren verschillende types bronnen. Daarbij kan in de eerste plaats gedacht worden aan de verschillende soorten wetgeving (o.m. internationale verdragen, richtlijnen, wetten, decreten, ministeriële besluiten, omzendbrieven) die door overheidsinstellingen worden uitgevaardigd.

Het bestuderen van wetgeving is uiteraard relevant om het wettelijke en het institutionele kader van politieke processen te begrijpen. Bovendien kan wat uit de ontstaansgeschiedenis van die wetgeving kan worden gedestilleerd ook zeer relevante informatie verschaffen over die politieke processen zelf (hoe veranderde de voorgestelde wetgeving; welke politieke krachtverhoudingen liggen ten grondslag aan al dan niet goedgekeurde initiatieven; hoe interpreteren verschillende politieke actoren bestaande wettelijke en institutionele kaders; hoe verliep het officiële debat; hoe komen bepaalde thema's op de politieke agenda).

Het vergt meestal enige oefening relevante wetgeving te kunnen identificeren, opzoeken, verwerken en integreren bij het maken van een literatuurstudie. De rechtsorde is een andere dan die van de politieke wetenschappen. Zo zal een bepaald onderwerp niet zonder meer in de wetgeving terug te vinden zijn (bijvoorbeeld in de titulatuur ervan). Vandaag zijn er voor de meeste types van wetgeving instrumenten ter beschikking (zeker voor wetgeving die elektronisch kan worden doorzocht) die toelaten om meer gestructureerd en gericht te zoeken (browsemogelijkheden, onderwerpsindexen). Het valt ook aan te bevelen boeken of tijdschriften over een bepaald onderwerp te raadplegen zelfs indien men enkel naar wetgeving op zoek is. In sommige tijdschriften wordt aandacht besteed aan de belangrijkste juridische ontwikkelingen die een weerslag hebben op het onderzoeksdomein waarop het tijdschrift betrekking heeft.

Wie relevante wetgeving gevonden heeft, moet zich bovendien vaak doorheen een juridisch jargon worstelen van paragrafen, artikels en juridisch taaleigen waarvan de politiek-wetenschappelijke betekenis niet altijd even voor de hand liggend is.

Van groot belang bij het raadplegen van wetgevingsinformatie is het bepalen van haar positie in het zogenaamde wetgevingstraject. Wetgeving komt niet vanuit het niets tot stand maar wel procesmatig. Dat geldt uiteraard ook voor de meeste andere brontypes. Het 'nadeel' van wetgeving – althans in termen van raadpleging – is dat ook de tussentijdige stadia (ontwerpen, amendementen, goedkeuringen in suborganen van wetgevingsproducerende instellingen, e.d.) van dat traject openbaar worden gemaakt. Dat is interessant in het licht van de bovenvermelde onderzoeksfocus op de wetgevingsevolutie maar kan er bij lezers die minder vertrouwd zijn met een gegeven wetgevingstraject toe leiden zich te baseren op niet-definitieve of zelfs inaccurate wetgeving. Wie gebruik wil maken van wetgeving als bron doet er goed aan zich te vergewissen van het specifieke traject dat deze aflegt op een gegeven bestuursniveau en het stadium waarin het geraadpleegde bronnenmateriaal zich bevindt. De meeste overheidsinstellingen houden overigens zo'n stand van zaken bij.

Verwant aan wetgeving zijn semi-juridische bronnen. Zij worden meestal door dezelfde overheidsinstellingen of hun hulpstructuren geproduceerd. Vaak hebben zij een bindend karakter voor de betrokken instituties en hun actoren. Echte rechtsgevolgen creëren ze echter niet. Deontologische codes, werkingsreglementen, intentieverklarende resoluties, regeerverklaringen en beleidsbrieven kunnen hier als voorbeeld worden aangehaald.

Overheden produceren en publiceren ten slotte niet alleen wetgeving en aanverwanten. Doordat ze er wettelijk verplicht toe zijn of om hun optimale werking te verzekeren, verzamelen overheidsdiensten vaak heel diverse en praktisch bruikbare informatie binnen hun bevoegdheidsdomein (statistische informatie, biografische gegevens, informatie over de werking van hun diensten of de impact van hun maatregelen, jaarrapporten, werkdocumenten). Dat noemt men ook wel eens bronnen van sociale boekhouding die in het geval van overheidsinstellingen een publiek karakter hebben. Voor verschillende onderzoeksvelden vormt die overheidsinformatie soms het enige (volledig) ter beschikking staande bronnenmateriaal. Precies o.w.v. hun openbaar karakter is dat soort bronnen bovendien vaak relatief goed consulteerbaar. De tendens naar meer openbaarheid van bestuur en grotere transparantie in het overheidsoptreden verhoogt die beschikbaarheid nog eens.

3.6. Databanken en catalogi

3.6.1. Databanken: omschrijving en beoordeling

Een databank is een documentair vastgelegde verzameling van gegevens, meestal onder niet-gedrukte vorm. Dat is een enorm ruime noemer die meteen maakt dat databanken voor de rest van de typische bronkenmerken niet zomaar onder één noemer te plaatsen vallen. De periodiciteit van deze gegevensbanken kan verschillen. Eens opgesteld worden ze meestal echter relatief frequent geactualiseerd. Ook de directheid van de informatie die je erin terugvindt varieert waarmee ook inhoudelijke verschillen samenhangen. De meeste databanken kunnen relatief eenvoudig worden geïdentificeerd.

Afhankelijk van het type van gegevens dat in de betrokken databank zit opgeslagen, kan men een onderscheid maken tussen bibliografische, feitelijke en full-text databanken. Bibliografische databanken bevatten de referenties en vaak ook de abstracts voor verschillende andere types van literatuur. Door hun aard zullen verwijzingen naar conventionele literatuur in dit soort gegevensbestanden overwegen. Bibliografische databanken bieden dus secundair en tertiair bronnenmateriaal dat voor politieke wetenschappers onontbeerlijk is bij het maken van een literatuurstudie. *The Social Science Citation Index* is een voorbeeld van dergelijke databank voor wat wetenschappelijke tijdschriften betreft. Dit soort gegevensbanken komt dicht in de buurt van catalogi. Met de digitale revolutie is het onderscheid tussen beide vaak verdwenen. Bibliotheekcatalogi kunnen dan als online bibliografische databanken worden geraadpleegd en zijn vaak ook met elkaar verbonden.

Bibliografische databanken hebben ook meer feitelijke tegenhangers. Dat zijn gegevensbanken waarin feitelijk materiaal is samengebracht. Dat materiaal kan erg divers van aard zijn: adresgegevens, verslagen, samenstelling van politieke organen, enz. Een bijzondere subcategorie bij deze feitelijke databanken zijn deze die tijdreeksen bevatten. Daarbij wordt statistisch materiaal rond een gegeven onderwerp op een systematische wijze bewaard. Die historische cijferopstellingen kunnen bovendien vaak bewerkt worden (statistisch en grafisch). Feitelijke databanken presenteren hun gegevens meestal gesynthetiseerd. Door hun bundelend karakter laten ze uiteraard toe gegevens met elkaar in verband te brengen en van daaruit verder te analyseren. Bij Statistics Belgium (het vroegere Nationaal Instituut voor de Statistiek - NIS) of de Studiedienst van de Vlaamse Regering kan je bijvoorbeeld statistische databanken vinden.

Feitelijke databanken zijn in de eerste plaats geschikt om aan empirisch onderzoek te doen. Toch kunnen deze gegevens ook bijdragen tot een literatuurstudie, zeker wanneer andersoortige informatie ontbreekt.

Zoals de term al suggereert, hebben full-text databanken de grootste informatiewaarde. Hier kan je niet alleen de referenties terugvinden voor bepaalde bronnen of een beknopte samenvatting van een aantal feitelijke gegevens. Full-text databanken bieden de mogelijkheid volledige teksten en/of andere gegevensgehelen integraal te raadplegen. Hier gaat het m.a.w. om primaire informatie. Die kan even divers zijn als bij feitelijke databanken. Het verschil zit in de omvang: hele tijdschriftartikels, boeken, krantenartikels of wetgevingsgehelen kunnen integraal geraadpleegd worden.

Het raadplegen van full-text databanken is van fundamenteel belang voor het maken van een literatuuroverzicht. De elektronische evolutie helpt daarbij een handje. Waar men zich vroeger nog moest beperken tot fysieke opslag van databanken (bijvoorbeeld op CD-ROM), staan heel wat gegevensbestanden vandaag online. Men hoeft een betrokken bron dus niet meer fysiek te vinden om te weten of zij interessante informatie bevat voor een gegeven onderwerp. Vanachter het computerscherm kan men – met wat zoekvaardigheden – in een oogwenk toegang verkrijgen tot een schat aan informatie die in het geval van full-text databanken ook nog eens integraal kan worden geraadpleegd. Bovendien kan je bij dit soort databanken meestal ook gebruik maken van de ruime zoekmogelijkheden die elektronische informatieontsluiting biedt. Voor het raadplegen van de meeste full-text databanken moet je wel betalen. Via de portaalsites en computers van de Universiteit Gent krijg je echter gratis toegang tot de voornaamste van deze databanken. Gopress is een voorbeeld van dit soort databanken. Het omvat alle artikels van de voornaamste Vlaamse kranten en algemene en informerende tijdschriften sinds de late jaren 1990.

Bij het raadplegen van full-text databanken moet je soms wel rekening houden met een tijdsverschil in fysieke en online beschikbaarheid. Dat verschil ontstaat deels onbewust (het kost tijd om informatie te beschrijven of integraal in te voeren in een online databank) en deels bewust (om copyright redenen én omdat men wil vermijden dat fysieke exemplaren niet meer verhandeld worden o.w.v. de online beschikbaarheid). Hoe lager de kostprijs voor het raadplegen van de online informatie, hoe groter de kans dat zeer recente informatie niet beschikbaar is.

Als onderdeel van een goede zoekstrategie kan je:

1. Bibliografische databanken raadplegen (om te weten welke bronnen er over een bepaald onderwerp beschikbaar zijn);
2. Nagaan welke relevante bronnen je integraal kan terugvinden (via full-text databanken) en deze raadplegen;
3. In andere bewaarplaatsen de relevante werken raadplegen die niet via (2) kunnen worden teruggevonden;
4. In (3) op zoek gaan naar aanvullende informatie of bronnen;
5. Indien nodig voorgaande stappen aanvullen met informatie uit feitelijke gegevensbestanden.

Een groot voordeel is dat heel wat online databanken de combinatie maken tussen bibliografische en full-text gegevensbestanden. Dat zou je metadatabanken kunnen noemen. Je kan dan in een bepaalde databank zoeken welke informatie er over je onderwerp beschikbaar is. Je vindt er dan minstens de referenties van terug (meestal inclusief abstract). Daarnaast wordt meestal aangegeven of de literatuur die je gevonden hebt full-text beschikbaar is en via welke bron je dat kan terugvinden. *Academic Search Elite* is een goed voorbeeld van zo'n metadatabank.

In sectie 4.3. van hoofdstuk 4 in dit deel worden er een aantal concrete voorbeelden uitgewerkt van de verschillende types databanken die voor politieke wetenschappers van belang kunnen zijn bij het maken van een literatuurstudie.

3.6.2. Catalogi: omschrijving en beoordeling

Catalogi zijn ontstaan in het bibliotheekwezen. Zij indexeren op een gestructureerde en raadpleegbare manier de publicaties die op een bepaalde plaats beschikbaar zijn en fungeren dus als een soort handleiding bij het doorzoeken van een informatiebewaarplaats. Voor het raadplegen van wetenschappelijke catalogi kan je gebruik maken van zogenaamde hoofdonderwerpen. Dat zijn afgesproken indelingen in de wetenschap die zich vervolgens in een soort boomstructuur verder vertakken naar bepaalde subdomeinen. Met de hieronder beschreven digitalisering van het catalogusaanbod is de noodzaak om op die manier te werken verdwenen. Deze benadering kan je echter helpen om thematisch verwante publicaties terug te

vinden waar die onderlinge samenhang misschien niet onmiddellijk uit andere kenmerken zou kunnen worden afgeleid.

Vroeger verschenen catalogi vaak als boeken, d.w.z.: gedrukt, eenmalig (of alvast sporadisch), literair, secundair of tertiair en goed identificeerbaar. Vandaag zijn catalogi vaker online beschikbaar (dus niet langer gedrukt) en worden ze regelmatig bijgewerkt (elke nieuw verworven publicatie kan zonder problemen aan de bestaande catalogus worden toegevoegd). Zoals hierboven gezegd is daarmee het onderscheid tussen catalogi en bibliografische databanken vervaagd. Catalogi zijn misschien nog sterker verbonden aan specifieke bewaarplaatsen (bibliotheken, archieven, e.d.) waar databanken meestal een meer plaatsoverstijgend karakter hebben.

Toch zijn er initiatieven die de catalogi van verschillende openbare bibliotheken met elkaar verbinden, zoals de Vlaamse Centrale Catalogus (VLACC) en de provinciale catalogus van Oost-Vlaamse bibliotheken (OVINO). Ook voor hun wetenschappelijke equivalenten bestaan er gelijkaardige metacatalogi: *Antilope* voor de tijdschriften en de *UniCat (Union Catalogue of Belgian Research Libraries*; voorheen *CCB Collectieve Catalogus België*) voor de boeken. Die overkoepelende catalogi kunnen eveneens online geraadpleegd worden. Voor de werken die zich in één van de bibliotheken van de Universiteit Gent bevinden, doe je een beroep op *Aleph* (zie sectie 4.2. in hoofdstuk 4 bij dit deel).

Ondanks het vervagen van dat onderscheid kan het toch de moeite lonen catalogi te raadplegen. Hoewel er ook inhoudelijke divergentie kan bestaan, is de meerwaarde daarvan meestal afhankelijk van de tijdsperiode waarop je literatuurstudie betrekking heeft. Bibliografische databanken zijn erg geschikt voor de periode tussen wat verder terug in de tijd en haar heel recente tegenhanger. Hoewel de meeste bibliotheken volop bezig zijn met het retrospectief digitaliseren van hun collectie geldt nog vaak dat werken maar online zijn terug te vinden vanaf een bepaalde periode. Algemeen mag je aannemen dat het niet altijd even eenvoudig is werken terug te vinden die gepubliceerd zijn vóór de jaren 1990. Soms is dit soort werken echter bijzonder bruikbaar voor een specifieke literatuurstudie (standaardwerk, aandacht voor historische evolutie, e.d.). Zoals hierboven al gesteld is ook heel recent materiaal vaak nog niet

gedigitaliseerd³⁰. In beide gevallen kan het dus handig zijn toch naar een bibliotheek te gaan en met behulp van de catalogus je zoektocht te focussen³¹.

Een bijzondere categorie van de catalogi zijn de zogenaamde citatie-indexen. Dat zijn catalogi die niet alleen referenties bevatten maar ook de verwijzingen die in het beschreven werk zelf zijn opgenomen (naar welke publicaties verwijst de auteur van een gegeven tekst). De geciteerde auteur en publicatie zijn op hun beurt meestal geïndexeerd waardoor een systeem van kruisverwijzing ontstaat. Je kan nagaan wie met welke publicatie veel geciteerd wordt, welke publicaties een gegeven auteur nog op zijn naam heeft staan, e.d. Deze citatie-indexen zijn vooral handig om via het vinden van één relevante bron snel informatie te krijgen over andere misschien even bruikbare bronnen. Omdat boeken meestal te veel bibliografische referenties omvatten, worden citatie-indexen in de eerste plaats voor tijdschriftartikels opgesteld. De *Social Science Citation Index* (via *Web of Science* – zie sectie 4.3. van hoofdstuk 4 bij dit deel) is zowat de belangrijkste citatie-index voor de sociale wetenschappen (enkel artikels met A1-label). De meeste van deze citatie-indexen zijn opnieuw online raadpleegbaar.

3.7. Verslagen, rapporten en werkdocumenten

Een laatste categorie literatuur is erg divers in termen van vorm, inhoud en informatieve directheid. De bronnen die hier in kunnen worden teruggevonden hebben echter hun tussentijdig en dus ietwat grijs (in termen van bibliografische referenties) karakter als gemeenschappelijk kenmerk.

Ter optimalisering van hun interne werking of ter externe verantwoording maken (al dan niet publieke) organisaties heel wat verslagen of rapporten op en publiceren ze werkdocumenten. Die kunnen soms bijzonder nuttige informatie opleveren voor de onderzoeker. Ze bevatten soms interpretaties, cijfergegevens, anekdotes, achtergronden, e.d. die in de meer conventionele wetenschappelijke bronnen minder gemakkelijk kunnen worden teruggevonden. Tegelijkertijd mag men als onderzoeker niet uit het oog verliezen dat dit soort bronnen binnen een specifieke

³⁰ Bij sommige databanken bestaat wel het principe van 'attending'. Dat wil zeggen dat je op de hoogte kan gebracht worden van nieuwe publicaties die over een bepaald onderwerp verschijnen. Meestal moet je daarvoor een aantal opties weerhouden in de zoekinstrumenten van de betrokken databank waarna je via e-mail op de hoogte wordt gebracht.

³¹ Ook op deze domeinen vervaagt het onderscheid echter door de aandacht die men besteedt aan het retrospectief online catalogeren en de systematische manier waarop men vandaag nieuwe publicaties elektronisch indexeert.

context en vanuit een specifieke finaliteit tot stand gekomen is. De informatie die je erin terugvindt is niet noodzakelijk op een wetenschappelijke manier verzameld, voorgesteld of controleerbaar. Dat is uiteraard binnen die gegeven logica geen probleem maar kan daar wel voor zorgen wanneer deze informatie gebruikt wordt voor het voeren van wetenschappelijk onderzoek. Kunnen bepaalde beweringen of stellingen eigenlijk wel worden hardgemaakt? Wat is de precieze betekenis van cijfermateriaal? Durven organisaties hun eigen doelstellingen of uitgangspunten ter discussie stellen? Van wie is het verslag, rapport, werkdocument afkomstig? Zullen eventuele conclusies, plannen die eruit worden afgeleid niet aan verandering onderhevig zijn?

Algemeen wordt dit soort bronnen pas in tweede instantie gebruikt, zeker wanneer het gaat om het maken van een literatuuroverzicht. D.w.z. ter aanvulling of bij ontstentenis van wetenschappelijke publicaties over een bepaald probleem. Bovendien moeten ze misschien meer dan andere brontypes kritisch geëvalueerd worden bij wetenschappelijk gebruik. De elektronische revolutie biedt soms echter een oplossing. Heel wat (publieke) organisaties plaatsen verslagen, rapporten of werkdocumenten online en passen deze regelmatig aan. Op die manier kan de herkomst en de actualiteit van de betrokken informatie beter nagegaan worden.

Bij de werkdocumenten verdienen preprints nog even de aandacht. Dat zijn recente en meestal relatief hoogstaande papers die berichten over wetenschappelijk onderzoek maar nog niet onder één of andere vorm werden gepubliceerd. Onderzoekers testen hun ideeën meestal in dit soort papers die ze gebruiken voor voordrachten op congressen, seminaries, e.d. Na wetenschappelijk debat vloeit daar dan meestal een publicatie uit voort. Aangezien dat hele proces veel tijd in beslag neemt, kiezen sommigen er soms voor hun onderzoekspaper als preprint ter beschikking te stellen. Daarnaast zien anderen het ook als een reactie tegen de hoge kostprijs van wetenschappelijke tijdschriften en boeken³². Via het systeem van preprints kunnen wetenschappelijke ideeën dus snel en goedkoop verspreid worden. Preprints worden meestal in bibliografische databanken ondergebracht die online raadpleegbaar zijn. Het *Social Science Research Network* (SSRN) is een voorbeeld van een online databank van preprints voor de sociale wetenschappen.

³² Voorlopig blijft de toepassing ervan door wetenschappers relatief beperkt o.w.v. de beperkte wetenschappelijke valorisatie ervan. Uitgeverijen of tijdschriftenredacties houden ook vast aan het innovatieve karakter van gegevens als publicatievoorwaarde: ze nemen geen bijdragen op die elders al gepubliceerd werden.

Referenties bij Hoofdstuk 3

De Bens, E. & Raeymaeckers, K. (2007). *De pers in België: het verhaal van de Belgische dagbladpers: gisteren, vandaag en morgen*. Tielt: Lannoo.

Hooghe, M., De Swert, K., Walgrave, S. (red.) (2007). *De kwaliteit van het nieuws. Kwaliteitsindicatoren voor televisienieuws*. Leuven: Acco.

Hooghe, M., De Swert, K., Walgrave, S. (red.) (2005). *Nieuws op televisie. Televisiejournals als venster op de wereld*. Leuven: Acco.

Hoofdstuk 4. Bewaarplaatsen van bronnen in de politieke wetenschappen

In dit hoofdstuk staan we even stil bij de voornaamste bewaarplaatsen van literatuur die bruikbaar kan zijn voor het maken van een probleemstelling in de politieke wetenschappen. Niet alleen zijn de eventuele verschillen tussen types van bronnen belangrijk voor de gevolgen die ze sorteren in termen van informatiewaarde, ook de plaats waar deze bronnen bewaard worden, kan daarop een effect hebben.

Bibliotheken en archieven zijn zowat de meest klassieke bewaarplaatsen voor informatie. Zij zijn ook aangewezen voor de onderzoeker in de politieke wetenschappen. Vandaag de dag omzeilt elektronische informatieontsluiting een aantal beperkingen van fysieke bewaarplaatsen. Soms gebeurt dat redelijk drastisch (wanneer informatiegehelen integraal te consulteren zijn zonder feitelijke fysieke beperkingen); soms vormt elektronische ontsluiting een onontbeerlijk hulpmiddel tot fysieke lokalisering. Omdat elektronische informatieontsluiting zowel op bibliotheken als archieven betrekking heeft, kiezen we ervoor specifieke en overkoepelende elektronische toegangsportalen als laatstvermelde apart te behandelen.

De nadruk in dit hoofdstuk ligt opnieuw niet zozeer op een gedetailleerde beschrijving van specifieke bewaarplaatsen. Wel wordt een aantal krachtlijnen weergegeven, met bijzondere aandacht voor de factoren waarmee men rekening moet houden bij het doorzoeken van specifieke bewaarplaatsen, het beoordelen van informatie die er kan worden teruggevonden en de hulpmiddelen die men bij de eigen zoektocht kan gebruiken.

4.1. Bibliotheken

4.1.1. Omschrijving en beoordeling

Bibliotheken zijn plaatsen waar informatie wordt verzameld en gerangschikt met het oog op het openbaar maken ervan voor het publiek. Oorspronkelijk lag de nadruk in bibliotheken sterk op gedrukte en literaire bronnen die al verwerkte informatie bevatten en goed te identificeren waren. Boeken en tijdschriften domineerden dus de rekken van bibliotheken. Met de diversificatie in kennisdragers is ook de veelheid in brontypes die je in een bibliotheek kan raadplegen toegenomen (Cd-rom's, databanken, enz.). De kwantitatieve kennistoename heeft dan weer gezorgd voor het ontstaan van specialisatiepatronen. Afhankelijk van de doelstellingen en de

organisatiewijze van bibliotheken kunnen verschillende types informatie over verschillende onderwerpen verspreid worden teruggevonden.

In lijn met deze specialisatie nam ook de noodzaak toe om de eigen collectie systematisch in kaart te brengen en die classificatie aan te bieden als zoekinstrument voor de gebruiker. Dat gebeurt onder de vorm van catalogi. Bij de bespreking van catalogi als brontype hebben wij er al op gewezen dat deze vroeger vaak de vorm van een soort boek aannamen. Om dat boek zelf dan weer wat te structureren maakte men voor de classificatie van publicaties gebruik van gestandaardiseerde codes die het hoofd- en subonderwerp aangaven waaronder een specifieke publicatie kon worden ondergebracht.

Voor openbare bibliotheken is dat de zogenaamde SISO-code (Schema voor Indeling van de Systematische Catalogus). Voor politieke wetenschappers is vooral hoofdonderwerp 300-330 (sociale wetenschappen) en subonderwerp 330 (politiek) van belang. Voor wetenschappelijke bibliotheken maakt men gebruik van de UDC-code (Universele Decimale Classificatie) (Meysman & Vanderhoeven, 2004, pp. 40-47). Voor politieke wetenschappers is vooral hoofdbegrip 3 (maatschappelijke wetenschappen, staatswetenschappen, sociologie, economie, recht, bestuur en onderwijs) en in het bijzonder onderverdeling 32 (staatswetenschappen, staatkunde en politiek) van belang.

Zoals eveneens aangehaald bestaat vandaag de tendens om de catalogi van bibliotheken als bibliografische databanken online raadpleegbaar te maken. Dat maakt meteen ook dat er naast het zoeken met de SISO- of UDC-codes nog alternatieven bestaan om te weten waar je informatie over een bepaald onderwerp kan terugvinden. Elektronische catalogografie laat bijvoorbeeld toe op auteursnaam, titel (of een woord daaruit), onderwerp, e.d. te zoeken.

Toch moet ook worden opgemerkt dat heel wat bibliotheken hun eigen classificatiesysteem hebben naast of in plaats van de vermelde codesystemen. Ondanks de elektronische informatieontsluiting is het bovendien toch nog vaak nodig ook effectief naar een bibliotheek te gaan om als relevant geïdentificeerde literatuur (of eventuele alternatieven) te vinden. Niet elke bibliotheek laat trouwens toe dat je ogenblikkelijk het door jou gewenste werk kan raadplegen of kan ontlenen. Sommige werken moeten op voorhand worden aangevraagd of kunnen enkel ter plaatse worden ingekeken. Dit soort beperkingen bezwaart uiteraard het opzoekingswerk. Het is dus ten stelligste aan te bevelen je op de hoogte te stellen van de werkwijze van een bepaalde

bibliotheek (kan je meestal ook online raadplegen) en om tijdig te beginnen met het opsporen van informatie.

Tot slot mag je het grondig bezoeken van één bibliotheek niet verwarren met het hebben van een volledig zicht op de beschikbare bronnencollectie rond een bepaald onderwerp. Zelfs de meest gespecialiseerde of omvattende bibliotheek is eindig (o.w.v. financiële redenen, opdrachtstelling, prioriteiten in het aankoopbeleid, enz.). Neem dus ook de tijd om eventuele alternatieve bewaarplaatsen te doorzoeken. Dat wordt vergemakkelijkt door de tendens in het bibliotheeklandschap om catalogi van specifieke bibliotheken met elkaar te verbinden (zie VLACC en VLABIDOC hieronder). Bovendien bestaat ook de mogelijkheid om aldus geïdentificeerde werken interbibliothecair te ontlenen (het zogenaamde IBL-systeem). Een werk dat je in een nabijgelegen bibliotheek niet vindt, kan je laten overkomen van een plaats waar het wel bewaard wordt. IBL kost echter tijd en geld.

4.1.2. Bibliotheektypes: van openbare tot wetenschappelijke bibliotheek

Parallel met de kennistoename en –diversificatie is er in het bibliotheeklandschap ook een onderscheid gekomen al naargelang de finaliteit van de betrokken informatiebewaarplaats. Dat heeft ook een effect op de informatie die er bewaard wordt. Algemeen maken we een onderscheid tussen openbare bibliotheken, overheidsbibliotheken en wetenschappelijke bibliotheken.

a) Openbare bibliotheken

Openbare bibliotheken hebben een breed publiek opzet. Je vindt ze in bijna alle steden en gemeenten. Hier mag je de meeste werken ontlenen. Voor bepaalde categorieën van werken wordt daarop een uitzondering gemaakt: encyclopedieën, naslagwerken, woordenboeken, e.d. Openbare bibliotheken willen informatie aanbieden voor het doorsnee publiek en hebben daarom de grootste diversiteit maar meteen ook een overeenkomstige algemeenheid in hun bronnenaanbod. Wel verschilt de kwaliteit van openbare bibliotheken. Bovendien is hun eerste prioriteit niet wetenschappelijk. Zelfs al hebben ze over bepaalde onderwerpen wat gespecialiseerde literatuur; dezelfde omvattendheid en diepgang als bij een wetenschappelijke bibliotheek wordt zelden bereikt. Voor het maken van een wetenschappelijke probleemstelling ga je dus niet in de eerste plaats naar de openbare bibliotheek. Deze bibliotheken kunnen wel ter

aanvulling of bij afwezigheid van ander (meer wetenschappelijk) bronnenmateriaal worden gebruikt.

Zoals gezegd bestaan er sinds enige tijd initiatieven om de catalogi van openbare bibliotheken met elkaar te verbinden en online beschikbaar te stellen. Een goed voorbeeld van een dergelijk initiatief is Bibliotheek.be (www.bibliotheek.be). Met deze internetsite werden vanaf 1997 vrijwel alle Vlaamse bibliotheken virtueel met elkaar verbonden. Eén van de interessante onderdelen van deze site was de Vlaamse Centrale Catalogus (VLACC), een dagelijks aangevulde catalogus voor de openbare bibliotheken van de voornaamste Vlaamse steden (Antwerpen, Brugge, Brussel, Gent, Hasselt en Leuven). Tegenwoordig is dit onderdeel volledig geïntegreerd in bibliotheek.be en je zoekt er in meer dan 6.000.000 beschrijvingen uit meer dan 200 bibliotheken in Vlaanderen. De collectie van de meeste (andere) gemeentelijke bibliotheken wordt bovendien vaak ontsloten via een 'provinciale centrale catalogus' zoals die van de provincie Oost-Vlaanderen (zie: <http://oost-vlaanderen.bibliotheek.be> of www.ovinob.be).

b) Overheidsbibliotheken

Ook heel wat overheidsinstellingen hebben een eigen bibliotheek. Daarin kan je niet alleen statistische bronnen terugvinden of deze van de sociale boekhouding met een publiek karakter die de overheden produceren. Heel wat overheidsbibliotheken verzamelen ook meer literaire werken. Zij richten zich in de eerste plaats op hun eigen leden en/of medewerkers. Toch kunnen ook andere geïnteresseerden meestal van hun collectie gebruikmaken. O.w.v. hun centrale en thematische karakter (in tegenstelling tot de op lokaal niveau gedecentraliseerde en breed opgezette openbare bibliotheken) kan je in bibliotheken van overheidsinstellingen vaak meer gespecialiseerde informatie vinden. Zo hebben de meeste parlementen in ons land en de belangrijkste administraties eigen bibliotheken.

Vermeldenswaard is dat heel wat organisaties die actief zijn in de semi-publieke sfeer (o.m. het maatschappelijk middenveld of de non-profit sector) eveneens over bibliotheken beschikken met toegangsmogelijkheden voor het grote publiek.

c) Wetenschappelijke bibliotheken

Naast openbare bibliotheken en deze verbonden aan overheidsinstellingen onderscheidt men ten slotte ook nog wetenschappelijke bibliotheken. Deze zijn verbonden aan wetenschappelijke instellingen zoals universiteiten, hogescholen of onderzoekscentra. Hun voornaamste doelstelling bestaat erin literatuur te verzamelen, te catalogeren en openbaar te maken voor wetenschappelijke doeleinden. In dit soort bibliotheken zal je dus in de eerste plaats wetenschappelijk bronnenmateriaal aantreffen. De meeste van deze bibliotheken zijn thematisch georganiseerd afhankelijk van het departement of vakgebied waaronder ze ressorteren. Naast die gedecentraliseerde structuur is er meestal ook nog een soort centrale bibliotheek per instelling. Soms heeft die hetzelfde, aanvullend of minder bronnenmateriaal ter beschikking. Een centrale bibliotheek maakt het in ieder geval meestal mogelijk de verschillende bibliotheken die onder haar bevoegdheid vallen te onderzoeken. Het wetenschappelijk bibliotheekstelsel van de UGent wordt hieronder apart toegelicht. De bedenkingen die gemaakt werden op het vlak van tijdsbesteding en uitleningsbeperkingen gelden hier vaak het meest uitgesproken. Toch is dit soort bibliotheken het meest aangewezen voor het maken van een wetenschappelijk literatuuroverzicht.

Ook in de wetenschappelijke wereld onderneemt men pogingen de verschillende bibliotheekcatalogi met elkaar te verbinden. Bij het bespreken van het bibliotheekstelsel van de UGent zal ondermeer gewezen worden op Antilope (tijdschriften) en de Union Catalogue of Belgian Research Libraries (monografieën) als online voorbeelden hiervan.

Daarnaast is er nog de Vlaamse Archief-, Bibliotheek- en Documentatiegids (VLABIDOC). Deze gids is een wegwijzer van de in Vlaanderen en Brussel aanwezige bibliotheek-, archief- en documentatievoorzieningen. Zij is geschikt voor wie meer feitelijke informatie wil (zoals contactgegevens, organisatiestructuur, raadpleeg- en ontleeningsmogelijkheden, collectieomschrijving, e.d.). Van 1996 tot 2008 verscheen de gids tweejaarlijks in boekvorm, sindsdien enkel online en permanent geactualiseerd (<http://2010.vlabidoc.be>) met een verwijzing naar meer dan 1.400 bibliotheken, documentatiecentra en archieven.

Tot slot besteden wij nog even aandacht aan een bijzondere wetenschappelijke bibliotheek: de Koninklijke Bibliotheek³³. Zij werd al in 1837 opgericht en is één van de weinige overblijvende federale wetenschappelijke instellingen in ons land.

De Koninklijke Bibliotheek vervult een dubbele taak. Als nationale bibliotheek dient zij alle in België, door Belgen of over België geproduceerde boeken, handschriften en gedrukte werken te verwerven, te catalogeren en te bewaren (een gevolg van de zogenaamde wet op het wettelijk depot). Als centrale wetenschappelijke bibliotheek verwerft zij de voornaamste wetenschappelijke publicaties die in het buitenland verschijnen.

Interessant voor politieke wetenschappers zijn de afdelingen:

- Gedrukte werken
- Naslagbibliotheek
- Tijdschriften en dagbladen
- Officiële documenten (secundair en beperkt, zeker voor wat internationale organisaties betreft)
- Wettelijk depot (alle overblijvende werken sinds 1966 die voortvloeien uit haar taak als nationale bibliotheek)

In de cataloguszaal is een vrij ingewikkeld en tijdrovend steekkaartensysteem ter beschikking voor het consulteren van de collectie. Gelukkig is het gros van de catalogus ook online raadpleegbaar (www.kbr.be).

Vandaag mag je aannemen dat de website van een wetenschappelijke bibliotheek een goede startbasis is voor het gestructureerd uitvoeren van een degelijk literatuuroverzicht. Dergelijke website biedt meestal de eigen catalogus online aan en geeft toegang tot andere catalogi en databanken (bibliografisch, full-text en feitelijk). Het voordeel van deze werkwijze is de kwaliteitscontrole die je impliciet inbouwt. De wetenschappelijke kwaliteit van een specifieke bron die je op deze manier zal terugvinden is in principe gegarandeerd. We zullen dit trachten duidelijk te maken aan de hand van het bibliotheekstelsel van de Universiteit Gent.

³³ Koninklijke Bibliotheek Albert I. Ook wel eens 'Albertina' genoemd. Adres: Keizerslaan 4, 1000 Brussel. Tel.: 02/519.53.11. Website: www.kbr.be

4.1.3. Het bibliotheekstelsel aan de Universiteit Gent

Via de website van de Gentse Universiteitsbibliotheek³⁴ krijg je toegang tot heel wat informatie die nuttig kan zijn voor politieke wetenschappers. Naast secundaire bronnen (referenties, abstracts, ...) die toelaten een beeld te krijgen van de wetenschappelijke productie in een bepaalde discipline, kunnen er ook talrijke primaire bronnen worden teruggevonden. Sommige tijdschriften, boeken, archieven en andere documenten zijn integraal te raadplegen via die website. Die levert de grootste hoeveelheid informatie op wanneer zij binnen het computernetwerk van de UGent wordt doorbladerd. Je kan hier ook gebruik van maken als je je buiten de UGent bevindt, maar via Athena inlogt op het netwerk³⁵. We bespreken hierna de catalogus en de (voornaamste) databanken.

a) De catalogus

Ga naar de startpagina van de Universiteitsbibliotheek van de UGent (www.ugent.be/nl/univgent/bibliotheek).

Hier kan je doorklikken op de volgende link: <http://lib.ugent.be/>. Zo kom je terecht op de overkoepelende catalogus van de UGent waar je referenties kan zoeken naar boeken, tijdschriften en nog enkele andere – voor politieke wetenschappers doorgaans minder relevante – types van bronnen. Al deze bronnen zijn terug te vinden in één of meer bibliotheken van de UGent.

De overkoepelende catalogus kan je het best gebruiken voor het zoeken naar boeken. Voor tijdschriften zul je wel vinden welk tijdschrift waar bewaard wordt, maar niet wat je in een specifiek nummer kan terugvinden, noch in welk nummer je eventueel interessante informatie kan opzoeken. Daarvoor raadpleeg je beter andere politiek-wetenschappelijke databanken (zie hieronder).

De catalogus doorzoek je als volgt:

1. Wie erop doorklikt, komt in een zoekvenster terecht (daarnaast vind je hier ook informatie over adressen en openingsuren van bibliotheken en over databanken);

³⁴ Tijdelijk adres (tot ingebruikname van de gerenoveerde Boekentoren): Boekentoren Universiteitsbibliotheek Gent, Sint-Hubertusstraat 8, 9000 Gent. Tel.: 09/2649455. E-mail: libservice@ugent.be. Website: www.ugent.be/nl/univgent/bibliotheek.

³⁵ Met je aan de UGent verbonden gebruikersnaam en paswoord log je in op <https://athenax.ugent.be>. Vervolgens klik je op het icoontje van de browser, virtueel binnen het UgentNet, en surf je naar de website van de Universiteitsbibliotheek. Voor instructies, zie: helpdesk.ugent.be/ugentnet.

2. Daar kan je een zoekopdracht ingeven. Die kan je verder verfijnen (veld waarin je opdracht mag voorkomen zoals auteur, titel, bereik voor datum van publicatie, enz.);
3. Na het bevestigen van je zoekopdracht krijg je een overzicht van de resultaten die eraan voldoen. Eerst wordt een soort overzicht gegeven van de resultaten. Dat is in eerste instantie gerangschikt volgens de actualiteit van de publicatie;
4. Wie doorklikt op de titel krijgt vervolgens een volledige bibliografische annotatie van het werk. Daar vindt je ook de beschikbaarheid (is het boek al dan niet uitleenbaar);
5. Onder 'dienstverlening' krijg je een overzicht van waar het werk aan de UGent kan gevonden worden (soms kan je een boek in verschillende faculteitsbibliotheken vinden);
6. Meestal kan je het boek reserveren via de knop 'aanvragen' op het scherm. Soms is het nodig naar de bibliotheek zelf te gaan om het werk aan te vragen ;

Aleph biedt voor zoekopdrachten die niet onmiddellijk door het consulteren van specifiek materiaal worden gevolgd verschillende mogelijkheden. Zo kan je de resultaten (geselecteerd) opslaan of citatiegegevens opvragen.

b) Databanken

Ga naar de startpagina van de Universiteitsbibliotheek van de UGent (<http://lib.ugent.be>). Klik hier op Databanken. Onderaan de pagina kan je het studiedomein bepalen waarvoor je databanken wil raadplegen. Bovenaan de pagina is er een link naar de populairste, meest geraadpleegde e-bronnen. Databanken zijn voornamelijk gericht op tijdschriften. Ze raadplegen vormt dus een goede aanvulling op de catalogus³⁶.

Kies voor het studiedomein 'Politieke en Sociale Wetenschappen'. Je krijgt nu een overzicht van 54 databanken waarin je kan zoeken. Klik op de naam van de databank voor meer informatie. Door rechts op de knop 'Bekijk online' te klikken kom je terecht op de portaalsite van de betrokken databank.

De meeste databanken kan je op een vergelijkbare manier doorzoeken. Meestal start je aan de hand van een enkelvoudige zoekterm (auteur, concept, titel van tijdschrift,...) die je vóór of na je zoekopdracht kan specificeren en/of aanvullen. Na het bevestigen van je zoekopdracht krijg je een

³⁶ Soms zal het wel zo zijn dat het tijdschrift(artikel) waarvoor je een beschrijving terugvindt niet fysiek aan de UGent aanwezig is. In het merendeel van de gevallen wordt dit opgelost doordat het artikel en/of tijdschrift full-text raadpleegbaar is via de website van de UGent.

overzicht van zoekresultaten met vaak al heel wat nuttige informatie (klassieke identificatie-elementen, abstract en/of full-text link). Meestal kan je (op basis van) die resultaten verder verfijnen. Het verdient aanbeveling zelf eens wat toepassingen te maken met die databanken. Hoewel de meeste databanken een vergelijkbare zoektechniek vereisen, heeft elk toch zijn eigenheden die het zoekproces beïnvloeden.

Voor politieke wetenschappers zijn de volgende databanken het meest nuttig:

- IPSA International Political Science Abstracts: catalogus met secundaire data voor tijdschriften met internationale uitstraling (meestal met peer review);
- Web of Science Core Collection: catalogus met secundaire data voor alle toptijdschriften met het label A1. Vaak is er ook een link naar de full-text versie van het artikel. Sinds midden januari is de WoS portaalsite vernieuwd. Naast een nieuwe lay-out, nieuwe kleuren en nieuwe labels (Web of Science krijgt nu het label Web of Science Core Collection), krijg je een vereenvoudigd (basic) zoekscherm. Belangrijk is dat de 'citation databases' verborgen zijn. Door te klikken op 'more settings' tover je de lijst opnieuw tevoorschijn. Kies voor de 'Social Science Citation Index' (je vindt de andere databanken best af) Interessant is verder dat de resultaten van een zoekopdracht nu ook een link naar Google Scholar bevatten;
- Worldwide Political Science Abstracts: catalogus met secundaire data voor tijdschriften met internationale uitstraling (meestal met peer review). Sinds 2005 worden zo'n 1.500 tijdschriften gevolgd waarvan 67% buiten de VS wordt uitgegeven.

Andere nuttige databanken:

- Academic Search Elite: databank die primaire (full-text) en secundaire data voor tijdschriften met nationale en internationale uitstraling combineert. Deze databank is wel multidisciplinair (maar sinds begin 2014 heeft de UGent het abonnement opgezegd);
- JSTOR: databank die primaire (full-text) en secundaire data voor tijdschriften met nationale en internationale uitstraling combineert. Deze databank is eveneens multidisciplinair;
- Antilope: Belgian Union Catalogue for Periodicals: databank met secundaire data voor tijdschriften beschikbaar in de Belgische wetenschappelijke bibliotheken;
- LibHub (voorheen Elin): databank die toegang geeft tot alle e-tijdschriften en -artikels (d.w.z. full-text raadpleegbaar) die beschikbaar zijn via de website van UGent. Deze databank is wel multidisciplinair;

- UGent Academische Bibliografie: de academische bibliografie van alle UGent onderzoekers, waarbij zowel boeken, hoofdstukken in boeken, tijdschriftartikels als congrespapers worden ontsloten (de trend is dat steeds meer in Open Access wordt geplaatst);
- Belgische Bibliografie (BB): de meest volledige databank met secundaire data voor Belgische publicaties. Tot december 1997 werd ze door de Koninklijke Bibliotheek van België (zie hoger) gepubliceerd onder gedrukte vorm, sinds 1998 enkel nog onder elektronische vorm (tot 2008 op CD-ROM, sindsdien enkel nog online). Ook deze databank is multidisciplinair en bevat alle in België uitgegeven publicaties, de publicaties van Belgische auteurs uitgegeven in het buitenland en de publicaties in verband met België uitgegeven in het buitenland. De algemene catalogus (er is ook een retrospectieve catalogus) bevat alle werken sinds 1975 en wordt ontsloten via de gangbare zoekmethodes zoals titel(woord) en auteur, maar ook op trefwoord in de BB (bijvoorbeeld 'politiek' en verdere subtreffwoorden).

Volgende sociaalwetenschappelijke encyclopedie kan je integraal online raadplegen:

- International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences: omvat 26 volumes en meer dan 4.000 artikels.

Bekijk ter aanvulling (en afhankelijk van het soort informatie dat je zoekt) ook nog eens de andere databanken die in de categorie 'Politieke en Sociale Wetenschappen' zijn opgenomen.

4.2. Archieven

Wie aan onderzoek doet in de politieke wetenschappen heeft er meer dan eens baat bij de informatie te raadplegen die in de grote archieven beschikbaar is. Het grootste voordeel van die archieven is dat zij naast de klassieke secundaire bronnen (naslagwerken, monografieën, tijdschriften, ...) vaak een collectie aan primaire bronnen herbergen die elders niet of in al verwerkte vorm kunnen worden teruggevonden. Dat kan gaan van officiële documenten over correspondentie tussen personen tot iconografisch of audiovisueel materiaal. Dergelijk origineel materiaal kan voor een studie in de politieke wetenschappen bijzonder interessant zijn. Nadeel is uiteraard dat de verwerking ervan zelf moet worden gedaan. Dit betekent dat vaak een relatief grote tijdsinvestering noodzakelijk is om bepaalde gegevens in een voor wetenschappelijk onderzoek bruikbare vorm te gieten.

Naast archieven die zich concentreren op een bepaald thema (vrouwenstudies, de Tweede Wereldoorlog, ...) vind je vaak ook zuilgebonden tegenhangers. Die verzamelen dan zoveel mogelijk informatie rond figuren of organisaties van de belangrijkste politieke families. Wie daarover een studie wil maken, kan zeker terecht in deze archieven. Zij hebben als bijkomend voordeel dat ze zeer diverse informatie rond eenzelfde thema verzamelen. Die diversiteit in bronnenmateriaal laat uiteraard een genuanceerdere kijk op een bepaalde problematiek toe.

Archieven zijn echter vaak minder geschikt om onderzoek te doen naar recente figuren of organisaties. Vaak is er over dit soort onderwerpen nog geen uitgebreid materiaal verzameld of beschikbaar. Bovendien houden heel wat archieven rekening met een soort ontsluitingstermijn (al dan niet wettelijk verplicht). Zo is het mogelijk dat men over bepaalde figuren pas informatie vrijgeeft wanneer zij al een tijdje gestorven zijn of tenminste geen actieve rol meer spelen in de politiek. Dat heeft dan o.m. te maken met de mogelijke gevoeligheid van die informatie zowel vanuit privé als publiek oogpunt.

Het is niet altijd eenvoudig onmiddellijk een weg te vinden in de meestal uitgebreide collecties waarover archieven beschikken. Daaraan tracht men het hoofd te bieden door het ontwikkelen van classificatiesystemen en indexeringen waarvan er vele online of tenminste ter plaatse te consulteren zijn. De meeste archieven publiceren ook regelmatig repertoria of tussentijdse nieuwsbrieven waarin men eveneens nuttige informatie kan vinden: nieuwe aanwinsten, recent ontsloten collecties, studiedagen rond bepaalde collecties, e.d.

Het gebruik van elektronische informatiedragers is ook in het archiefwezen doorgedrongen, vooral dan onder vorm van collectieontsluiting. De meeste archieven publiceren (een deel van) hun catalogus online. Ook enkele overkoepelende initiatieven kunnen nuttig zijn. Om zicht te krijgen op wat de openbare archiefinstellingen bewaren kan men eveneens gebruikmaken van de al aangehaalde Vlaamse Archief-, Bibliotheek- en Documentatiegids (VLABIDOC). Tot voor kort ontbrak echter een globaal overzicht van de private archieven in Vlaanderen. Veel interessante archieven zijn onbekend, bedreigd of gaan verloren. Bovendien verliezen onderzoekers en andere geïnteresseerden vaak nodeloos tijd om uit te vissen welke archieven bewaard bleven en waar ze zich bevinden. Voor die private archieven is er echter een recent alternatief met het samenwerkingsverband Archiefbank

Vlaanderen. Daar werkt men a.h.w. aan een soort 'gouden gids' van de Vlaamse private archieven. Die is sinds 2005 raadpleegbaar (www.archiefbank.be)³⁷.

Voor wie rechtstreeks toegang wil tot de voornaamste Belgische publieke archieven:

- Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum (KADOC): <http://kadoc.kuleuven.be>
- AMSAB-Instituut voor Sociale Geschiedenis: www.amsab.be
- Liberaal Archief: www.liberaalarchief.be
- Archief- en Documentatiecentrum van het Vlaams-Nationalisme (ADVN): www.advn.be
- Gender studies: Documentatiecentrum en archief voor gelijke kansen, feminisme en vrouwenstudies (www.rosadoc.be) en Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis (AVG) Centre d'Archives pour l'Histoire des Femmes (Carhif) (www.avg-carhif.be)

4.3. Elektronische informatiedragers

4.3.1. Omschrijving en beoordeling

Elektronische informatiedragers onderscheiden zich vooral in fysieke termen van andere informatiebewaarplaatsen. Ze kennen een buitengewone samendrukbaarheid van informatie of zijn soms zelfs louter virtueel. Vandaag bestaat de neiging om elektronische informatiedragers gelijk te stellen met het internet. Dat klopt niet, aangezien het internet een platform is, een doorgeefluik voor informatieoverdracht. Maar de redenering is ook niet geheel ten onrechte, gezien het gewicht van dit medium in de informatieoverdracht. In de bespreking van wat volgt verwijzen ook wij in de eerste plaats naar het internet als dominant elektronisch informatieplatform. Bronnen kunnen echter ook nog op andere manieren elektronisch worden opgeslagen: CD-ROM, chips, usb-sticks, microfilms of radiotapes zijn daarvan voorbeelden.

Zoals in de voorgaande tekstdelen al meer dan eens duidelijk is geworden, speelt het elektronisch opslaan, verwerken en ter beschikking stellen van informatie een steeds belangrijkere rol. O.w.v. hun grote opslagcapaciteit en erg flexibel karakter (informatie kan gemakkelijker actueel gehouden worden tegen een relatief lage kost) bieden elektronische informatiedragers een grote meerwaarde.

³⁷ Adres: Archiefbank Vlaanderen, Bagattenstraat 174, 9000 Gent. Tel: 09/224.00.79. Fax: 09/233.67.11. E-mail: info@archiefbank.be.

Het internet verenigt al deze kenmerken. Dat is eigenlijk een gigantisch netwerk van computernetwerken. Het internet werkt met servers (computers die uitwisselbare informatie bevatten) en clients (programma's die de trafiek mogelijk maken). Informatie-uitwisseling gebeurt via talen of protocols. Vaak wordt het internet gelijkgeschakeld met het world wide web. Hoewel het www een aanzienlijk deel van het internet voor haar rekening neemt, is het slechts één van de domeinen van het internet. E-mail en chat zijn twee andere voorbeelden van zulke domeinen. Usenet (nieuwsgroepen) en FTP (File Transfer Protocol – datapakketten) zijn dat eveneens. Voor het maken van een literatuurstudie concentreert men zich echter best op het www zo men van het internet gebruikmaakt (Brungs, 2005, pp. 37-39)³⁸.

Door haar opbouw biedt het world wide web uitstekende mogelijkheden voor de creatie van sneeuwbaaleffecten in de informatieopsporing. Webpagina's bieden immers vaak de mogelijkheid tot doorklikken. Het internet stockeert bovendien zeer diverse informatie die niet noodzakelijk beperkt hoeft te blijven tot de klassieke, conventionele artikels of tekstgehelen. Het internet staat bovendien bekend om zijn actualiteit: gegevens kunnen up-to-date gemaakt worden en snel worden aangepast.

De nadelen van het internet situeren zich zoals bekend op het vlak van de bronkwaliteit: die is door het gebrek aan systematische bronkritiek of opnamecriteria niet noodzakelijk gegarandeerd. Hou voor ogen dat de informatie die je op het internet vindt niet steeds de systematische kwaliteitscontrole heeft ondergaan die tijdschriftartikels via peer review hebben doorlopen of boeken gepubliceerd bij wetenschappelijke uitgeverijen die terecht komen in dito bibliotheken.

Informatie wordt op het internet bovendien vaak ongestructureerd, onvolledig of gedateerd aangeboden. De onderzoeker moet dus soms zelf zijn weg banen op de informatiesnelweg en is verantwoordelijk voor de uiteindelijke filtering en beoordeling van die informatie. Dat geldt bijvoorbeeld in het bijzonder voor algemene zoekmachines op het internet. Die geven bij een zoekopdracht bijna alle informatie weer die op één of andere manier aan het onderwerp verwant is. Daardoor moet de onderzoeker zich een weg banen tussen irrelevante en onbetrouwbare informatie. De kans bestaat dus verloren te raken op de informatiesnelweg o.w.v. de grote hoeveelheid beschikbaar materiaal. Voer niet meteen de eerste term die in je opkomt in een overkoepelende zoekmachine in, maar ontwikkel een zoekstrategie. Stel je volgende vragen: naar welk soort informatie ben ik op zoek; welke zijn de meest relevante zoektermen die bij mijn onderwerp horen;

³⁸ De auteur wijst erop dat het onderscheid tussen domeinen vervaagt. Het world wide web neemt vandaag heel wat taken over van de andere domeinen.

welke zoekinstrumenten kan ik best gebruiken (cf. algemene zoekstrategie)? De tijd die je besteedt aan het ontwikkelen van die strategie bespaart veel nodeloos filterwerk achteraf.

Als men zeker wil zijn van het wetenschappelijk karakter van de informatie, kan men zoals al aangehaald best gebruik maken van veiligheidsmaatregelen zoals het inbouwen van controleerbare tussenstappen (raadplegen websites wetenschappelijke bibliotheken) bij het zoeken naar informatie. Eens die informatie gevonden, volgt de noodzakelijke kritische beoordeling. Behoudens de meer algemene elementen van literatuurkritiek die eerder werden aangehaald (zie deel 1, hoofdstuk 1, sectie 1.3.), kunnen bij gebruik van het internet nog bijkomende elementen worden afgetoetst.

Buckler en Dolowitz (2005, pp. 57-76) wijzen erop dat twee vragen van bijzonder belang zijn bij het beoordelen van internetbronnen (naast de traditionele website-specifieke aanwijzingen zoals het internetadres en de zaken die je 'op zicht' van de website kan afleiden): wie/wat heeft een bron online gezet en welk doel had die persoon/die instelling daarmee? Al naargelang de antwoorden op die vragen maken zij een indeling in types documenten in oplopende volgorde van bruikbaarheid voor wetenschappelijk werk en het maken van een literatuuronderzoek in het bijzonder: documenten op voorspraak (of *advocacy documents* met een duidelijk overtuigend doel), documenten op persoonlijke websites, documenten op de sites van media- of andere bedrijven, documenten van overheidsinstellingen en academische documenten (bijvoorbeeld papers, artikels, (hoofdstukken uit) wetenschappelijke boeken).

Waar vroeger vooral de nadruk lag op het digitaliseren van niet-primair bronnenmateriaal bestaat vandaag de tendens om meer full-text bronnen beschikbaar te stellen. Wel is het zo dat voor het consulteren van deze bronnen meestal op één of andere manier moet betaald worden. Via de websites van (universiteits)bibliotheken is het zoals gezegd echter mogelijk vrijwel kosteloos die informatie te raadplegen. Uiteraard geldt hier dezelfde bedenking als bij het raadplegen van fysieke primaire bronnen (zoals in archieven): de beoordeling, interpretatie en verwerking komen grotendeels voor rekening van de onderzoeker. Bijzonder interessant voor onderzoekers in de politieke wetenschappen is de tendens om ook meer wetenschappelijke tijdschriften en publicaties integraal ter beschikking te stellen via het internet.

Elektronische informatiedragers hebben ook een bijzondere waarde voor de consultatie van secundaire bronnen. Eerder werd al gewezen op hun bibliografische capaciteiten. Heel wat van deze informatiedragers herbergen een bijzonder grote schat aan referenties naar of samenvattingen van

politiek-wetenschappelijk bronnenmateriaal. De vermeigenheid van dit soort informatiedragers biedt voordien ongekeerde mogelijkheden op het vlak van ontsluiting. Via zoeksystemen kan men vrij precies (mede dankzij mogelijkheden tot verfijning) en in een relatief kort tijdsbestek de informatie selecteren die men zoekt. Uiteraard vergt het enige vaardigheid om van deze bibliografische en full-text databanken optimaal gebruik te kunnen maken. We bekijken hieronder de richtlijnen maar staan eerst even stil bij enkele algemene zoekprincipes op het world wide web.

4.3.2. Richtlijnen bij het zoeken in elektronische informatiedragers

a) World wide web

Om te zoeken op het world wide web maakt je gebruik van http-clients. Dat zijn programma's die dit overdrachtsprotocol hanteren om informatie tussen computers uit te wisselen. Deze programma's zijn beter bekend onder de namen webbrowsers, navigatie- of bladerprogramma's. Internet Explorer en Google Chrome zijn zowat de bekendste. Zowat alle browsers hebben zoekfuncties in hun taakbalk die daarin meestal met handige icoontjes worden aangegeven (Back en Forward, Search, e.d.).

Het world wide web maakt gebruik van twee types zoekinstrumenten: site-overkoepelende en site-specifieke (Brungs, 2005, pp. 40-43; Meysman & Vanderhoeven, 2004, pp. 34-38). In het laatste geval beperkt je zoekopdracht zich tot de webpagina's die van een gegeven site deel uitmaken. Dit soort zoekinstrumenten kan je meestal vinden op de portaalsite of startpagina van de website die je raadpleegt. Hiervoor moet je het precieze adres kennen van de website of doe je een beroep op site-overkoepelende zoekinstrumenten. Het is echter meestal ook mogelijk om op specifieke pagina's van de website te zoeken. Daarvoor maak je gebruik van de zoekfunctie in de taakbalk van je browser. Wie bijvoorbeeld op de website van de Europese Unie van de zoekfunctie gebruikmaakt, krijgt de weergave van alle documenten die dit internationaal orgaan op haar website heeft geplaatst. Nadeel van dit soort instrumenten is dat je relatief beperkte en soms ook enge informatie verkrijgt. Een voordeel is de duidelijkheid en controleerbaarheid van de informatieherkomst.

Site-overkoepelende zoekinstrumenten bundelen dan weer een veelheid aan websites. Wie hier een zoekopdracht ingeeft krijgt referenties naar alle websites waarop informatie kan worden teruggevonden die op één of andere manier naar die opdracht verwijst. Er zijn enkele vermeldenswaardige types in deze site-overkoepelende zoekinstrumenten.

Webrobots zijn softwarepakketten om gericht informatie te zoeken op het web. Informatie wordt op geautomatiseerde wijze samengebracht door deze robots die als een spin in het informatieweb rondkruipen. Google (www.google.be) is het bekendste voorbeeld van een webrobots, Altavista (www.altavista.com) is wellicht iets minder gekend. Er bestaan ook metzoekers: dat zijn robots die verschillende webrobots tegelijk aan het werk zetten. Zij sturen zoekopdrachten door naar die robots, rangschikken de resultaten en presenteren ze. Een voorbeeld van een dergelijke metzoeker is Ask (www.ask.com).

Webrobots genereren in een oogwenk massa's informatie na het inbrengen van een zoekterm. Ze vergen echter een groot inschattings- en verwerkingsvermogen van wie hen raadpleegt. Ze worden best gebruikt ter oriëntatie of aanvulling en volstaan op zich zeker niet voor het maken van een wetenschappelijke probleemstelling. Hoewel het gebruik ervan erg verleidelijk is o.w.v. verschillende redenen (je kan het doen vanachter je computerscherm, je krijgt onmiddellijk een uitgebreid resultaat, enz.) zal nadere inspectie van de gevonden zoekresultaten je zeker bij het maken van een wetenschappelijke literatuurstudie snel van een kale reis doen terugkomen (het kost je meestal veel tijd om relevante bronnen te vinden en te verwerken)³⁹. Zoekrobots rangschikken hun informatie ook. Veel geraadpleegde (of veel betalende) websites worden het eerst weergegeven. Daar komt nog bij dat een groot deel van het world wide web onzichtbaar blijft voor deze zoekrobots. Zoekrobots kunnen je uiteraard wel helpen als je min of meer weet waar je informatie moet zoeken, maar de precieze identificatiegegevens daarvoor ontbreken (bijvoorbeeld door je op weg te zetten naar bibliografische of full-text databanken).

Webgidsen lijken in zekere zin op webrobots. Ook zij proberen je via informatie koppeling doorheen het world wide web te loodsen. Het verschil met webrobots is dat webgidsen manueel (d.w.z. door mensen) zijn samengesteld. De informatie is daardoor gestructureerder (en dus vaak beter uitgefilterd in termen van relevantie) maar ook minder omvattend en actueel. Yahoo (www.yahoo.com) is wellicht het bekendste voorbeeld van een webgids.

b) Databanken

Bij het doorzoeken van elektronische informatiedragers onder de vorm van databanken maak je meestal gebruik van *zoektermen*. Dat zijn woorden die je op het zoekscherm van je informatiebestand

³⁹ Zoekrobots rangschikken hun informatie ook. Veel geraadpleegde (of veel betalende) websites worden het eerst weergegeven. Daar komt nog bij dat een groot deel van het world wide web onzichtbaar blijft voor deze zoekrobots.

invoert. Het afbakenen daarvan is van groot belang voor de gevonden resultaten. Voor de meeste bestanden zul je gebruik moeten maken van Engelstalige zoektermen. Probeer stopwoorden (voorzetsels, lidwoorden, ...) te vermijden.

Je zult ook moeten leren je zoekterm te manipuleren. Soms kan je maar resultaten vinden bij uitbreiding, combinatie of juist beperking van bepaalde termen. Een techniek die je daarbij kan helpen, noemt men *truncatie*. Dat betekent dat je enkel de woordstam van je zoekterm overhoudt en eventuele uitgangen en variaties vervangt door een zogenaamde wildcard. Bij de meeste informatiedragers is dat een asterisk (*). Zoek je bijvoorbeeld naar 'nationalism' maar wil je ook werken rond 'nations' met je zoekopdracht meegeven dan kan je als zoekterm 'natio*' ingeven.

Een specifiek resultaat van een zoekactie in een elektronische informatiedrager noemt men een *record*. Dat geeft een bondige omschrijving van de bron die aan je zoekopdracht voldoet. Naast de klassieke bibliografische gegevens (auteur, titel, jaar van publicatie, ...) kan je daarin soms ook een korte samenvatting (abstract) terugvinden van de broninhoud. Soms is er ook een link naar de volledige tekst van de bron.

Om meer gericht te zoeken kan je gebruikmaken van *boleaanse operatoren*. Dat zijn verbindingswoorden die hun oorsprong hebben in de logica. Zij laten toe om zoektermen te combineren. Deze operatoren zijn vooral geschikt om secundaire bronnen te doorzoeken. De voornaamste boleaanse operatoren zijn OR, AND en NOT.

In het geval van OR wordt je zoekopdracht uitgebreid. Je vindt dan bronnen die op één van beide zoektermen betrekking hebben. Zo kan je bijvoorbeeld nationalism OR nation invoeren. Gebruik je AND dan wordt je zoekopdracht verfijnd. Als je je onderzoek bijvoorbeeld wil beperken tot nationalisme in Afrika dan gebruik je 'nationalism AND Africa' als zoekopdracht⁴⁰. De zoekterm die na NOT voorkomt mag dan weer niet in je zoekactie worden meegenomen. Zo kan je alle bronnen proberen op te zoeken in een elektronische informatiedrager die wel over nationalisme gaan maar niet in de Afrikaanse context. Je voert dan 'nationalism NOT Africa' in als zoekterm. Je kan de boleaanse operatoren ook combineren. Dat gebeurt meestal door het oordeelkundig plaatsen van ronde haakjes.

⁴⁰ Als je werkt met AND moeten de twee zoektermen niet noodzakelijk naast elkaar staan (bijvoorbeeld in een titel). Werk je met dubbele aanhalingstekens dan stel je die voorwaarde wel.

Voor het doorzoeken van full-text informatiedragers is er een alternatief voor de booleaanse operatoren. Daar kan je immers gebruikmaken van zogenaamde *nabijheidsoperatoren*. Daarmee kan je aangeven dat twee of meer woorden in elkaars nabijheid moeten staan in de tekst die je raadpleegt. Hoe die operatoren er concreet uitzien, verschilt nogal eens al naargelang de databank die je raadpleegt. Meestal is het ook mogelijk in de werkbalk van het programma waarin de tekst is opgeslagen een zoekoptie terug te vinden als je full-text databanken doorzoekt. Die heeft soms eigen zoekmechanismen die niet noodzakelijk overeenkomen met de algemene principes die voor bibliografische databanken gelden. Meestal wijzen de dialoogvensters die in dat geval op je zoekscherm verschijnen je echter vrij snel de weg.

De meeste elektronische informatiedragers voorzien in hun zoekmogelijkheden ook *filters*. Dat zijn voorwaarden die je oplegt aan je zoekopdracht (booleaanse operatoren en nabijheidsoperatoren zijn eigenlijk een specifieke vorm van filtering). Die laten je toe gericht op zoek te gaan naar de informatie die je wil vinden. Filters slaan meestal op velden waarlangs de informatie is gestructureerd. Enkele voorbeelden van velden zijn titel, auteur, onderwerp, jaar van publicatie, enz.

De mate waarin je je bij het gebruik van die filters laat leiden door de informatiedrager zelf maakt dan het onderscheid uit tussen bladeren (*browse*) en vrij zoeken (*free search*). In het geval van browsen zoek je naar informatie via een door het informatiesysteem vooraf gegeven weg. Dat is handig als je zelf goed weet tot welk onderwerp je zoekopdracht valt terug te brengen of als je een zicht wil krijgen op de structuur van het informatiesysteem. Bij free search geef je zelf de zoekterm in. Soms bieden indexen (of thesaurussen) een soort tussenoplossing. Je zoekt dan vrij met een vooraf gegeven term.

Bij free search maakt men meestal een onderscheid tussen basic search en advanced search. De eerste is de basisvariant. Je zoekterm wordt dan snel in één informatieveld doorzocht. Meestal is dat het titelveld. Daarmee geef je aan dat je zoekterm in de titel van je weergegeven bronnen moet voorkomen. De tweede variant laat je dan toe gespecificeerder te zoeken. Je maakt dan combinaties van verschillende velden. Zo kan je bijvoorbeeld alle werken zoeken die Robert Putnam geschreven heeft en waarin er sociaal kapitaal in de titel voorkomt.

Tot slot kan je ook de resultaten van één of meerdere zoekopdrachten gebruiken als nieuwe zoektermen. Dat noemt men bij elektronische informatieontsluiting *back referencing*.

Referenties bij Hoofdstuk 4

Brungs, E. (2008). *Zinvol zoeken, stijlvol schrijven. Handleiding voor het schrijven van wetenschappelijke teksten in de sociale wetenschappen*. Leuven: Acco.

Buckler, S. & Dolowitz, D. (2005). *Politics on the Internet. A Student Guide*. London: Routledge.

Meysman, H. & Vanderhoeven, J. (2008). *Paper, project of scriptie. Van muisklik tot tekst*. Leuven: Acco.

